KERESZTÉNY MAGVETŐ

LII. évfolyam. Január—Február 1. füzet.

IV. Károly.

Alattvalói hódolattal köszöntjük megkoronázott ifjú királyunkat!

Künn a harctereken a háború véres kegyetlenségei dúlnak. Itt benn inség, nélkülözés, lemondás és könnyek sűrű árja hervasztja az arcokat. Sötét, nehéz felhők közül szitáló eső permetezése, a rideg tél zúzmarás fagya, könnyek zápora, piros vér omlása, veszendőbe menő drága magyar fiatal életekért zokogó fájdalom az a keret, melyben a politikai nemzet legnagyobb ünnepét, a király koronázását üli.

S mégis az ifjú magyar király jövetele minden magyar szívet szent várakozásokra, reményekre és boldog jövendölésekre ajz fel; minden magyar lélekre a tavasz verőfényét árasztja szét. Úgy kell lenni, az isteni világrend törvénye az, hogy nagy boldogság nagy fájdalmak és szenvedések anyaméhéből születik, mint a természeti világrend törvénye szerint borura derű következik, a sötét éjszakára a hajnal s a pirkadó félhomályból a súgárzó nap bukkan elő. Magyar hősök és martirok legioinak kellett vérezniök és elhullaniok, hogy reményre nyíljanak végre a magyar szívek; e rettentő háború sötét borulatait kellett végig szenvednünk, hogy kisüssön a magyar égre a magyar szabadság napja.

Üdv a királynak, aki e pusztító világháború közvetlen tapasztalataival lép ősei trónjára. Ott künn a csatatereken saját maga nem egyszer láthatta, hogy a magyar szent makacssággal, halálig tartó hűséggel vére hullásáig, utolsó lehelletéig védi ezt a szent földet s a királyi trónt. Itt benn öregje, apraja verejtékezve munkál, hogy erre a sokat szenvedett nemzetre egy szebb, boldogabb jövendő napja virradjon. Munkál abban az édes és boldogító várakozásban, hogy a nemzeti gondolat végre a magyar élet egész területén a maga teljességében jogaihoz jut; abban a reményben, hogy az új uralkodó gondolatban, akaratban és szeretetben össze fog forrni a hű magyar nemzettel, amely vérét, életét, mindenét áldozza s ezért nem kiván egyebet, csak megértő szeretetet, amely a nemzeti fejlődés útjából jóakarattal elgördíti az akadályokat.

Reményünk van arra, hogy az ifjú király megérti a nemzeti lélek e vágyait és törekvéseit. Mert rövid idő alatt jeleit látjuk már a nemzet lelkét megértő sugallásainak. És lehetetlen, hogy amit nemzet és király együtt akarnak, amiért együtt fáradnak, amire együtt teszik fel legkomolyabb és legszentebb törekvésüket, Isten jóságos kegyelmével ne valósuljon.

Üdv a királynak, aki eddigi tényeivel és kijelentéseivel — úgy sejtjük — a nemzeti élet új korszakának sorompóit nyitja fel, aki régi nemzeti reményeknek és várakozásoknak valósulására nyújt lehetőséget s egy nemzet lelkét ejti vágyai teljesülésének boldogságába.

Üdv a királynak, aki fiatal lelke sugallására megtalálta azt az igazi és régóta sóvárgott hangot, amellyel a magyar nemzettel beszélni lehet, amelyre a magyar lélek olyan lángoló szeretetre gyulad, amilyennel csak ő tudja körülvenni királyát. Üdv neki, mert csak ez az út, mely őt egy szerető nemzet szíve közepébe s innen a történelmi nagyság halhatatlanságába vezeti. S ez az a mód, ahogy ezt a hibáiban és erényeiben áldott nemzetet a nemzeti munka barázdáiba lehet törni és állandóan végig ott tartani.

Üdv a királynak, aki dicsőségesen harcoló hadainak élén békét hirdet a világnak, mert volt szeme meglátni és szíve megérezni, hogy a népek béke után vágyódnak s egy egész ellenséges világ előtt volt bátorsága kijelenteni készségét a béketárgyalás iránt.

Üdv a királynak, kinek alkotmányos érzése azt sugja, hogy csak az ősi koronázó palást felöltéséből, a szent korona érintéséből és királyi esküjéből származik át rá az uralkodói jogok teljessége és siet alávetni magát a törvény és ősi hagyomány e parancsainak, hogy a nemzeti léleknek kedve és megelégedése teljék benne.

Őt köszöntjük, érte is imádkozunk, mikor a nemzet imáját ajakunkra vesszük:

Isten áldd meg a magyart.

I. Ferenc József.

— Emlékbeszéd —

Mondotta a temetés napján tartott iskolai ünnepen: dr. Kiss Ernő.

Méltóságos Püspök Úr, Nagyméltóságú Főgondnok Úr, Tisztelt Tanári Kar, Kedves Ifjúság!

Még csak nehány óra és örök nyugalomra helyezik a kapucinusok kriptájában a megfáradt királyt rettenetes véget ért felesége, meg fia mellé. Mély gyásszal, őszinte fájdalommal kisérjük királyunk koporsóját utolsó útjára s érezzük e pillanat fenséges meghatottságát. De a koporsóban csak a hült tetem nyugszik. Körülötte élő emlékek rajzanak, melyek egy nagy történelmi életről beszélnek.

Összegyültünk, kedves tanulók, hogy e pillanatban egész lelkünket odavigyük felséges királyunk ravatalához és lerójuk mindazt a kegyeletet, mely a dicsőségesen uralkodó fejedelmet, a népeit megértő királyt, a kiválóan szép, hosszú életet élt aggastyánt, a nagyszivű s oly sokat szenvedett embert megilleti. De bármily nagy is, bármily belsőséges is a mi kegyeletünk, mégsem ér fel a már bezárult élet magasztos történelmi értékével, sem az emberi tulajdonságok kiválóságával, melyek a trón magasánál is magasabbra emelték I. Ferenc Józsefet. Mindaz, amit tehetünk, csak annyi, hogy felidézzük e nagy életnek emlékeit és eltelítjük lelkünket tanulságaival.

Ferenc József 1830-ban született. Ez esztendő nemcsak ezért nevezetes történelmünkben, hanem azért is, mert éppen ez évben jelent meg Széchenyi István „Hitel“ c. munkája, mely az alélt, meghalásra kész, tétlenségbe sülyedt, jövendőjében nem hivő magyar nemzetet új életre serkentette, új tettekre buzdította. A csaknem egyszerre született két élet, Ferenc Józsefé és a magyar nemzeté egyszerre fejlődött és sok zökkenés, még több szenvedés után együtt emelkedett. Csakhogy a nemzet élete merészebben törtetett előre. Midőn a 17 éves ifjú Ferenc József 1848 okt. 16-án először

jelent meg a nemzet előtt, úgy találta, hogy Magyarország *„egy boldog korszak küszöbén áll.“*

Az ifjú kir. herceg magyar beszédével, melyet Pestvármegye székházában mondott el, megjelenésének lebilincselő, de mégis komoly voltával egészen elragadta a nemzetet, mely a legszebb reményekkel tekintett reá.

Ám, úgy látszik, az idők teljessége még nem érkezett el, hogy igazában egymásra találjon az ifjú és a nemzet. Előbb még egy dicsőséges erőpróbát kellett állanunk s meg kellett ízlelnünk a végtelen szenvedések keserű poharát.

Az új életre serkent magyar nemzet szabadságának buzgó vágyával azon munkálkodott, hogy országunkat új alapra fektesse. Ezt meg is hozta az 1847—48-i országgyülés. Az ezen hozott törvények azok, melyek a magyar nemzet újjászületésének alapjai. V. Ferdinánd, az akkori király, szentesítette e törvényeket, de a bécsi udvar rövidlátása és gonosz intrikái miatt annyira jutott a dolog, hogy fegyverhez kellett nyúlnunk alkotmányunk, szabadságunk megvédelmezésére. S már ki volt rántva a fegyver, midőn a bécsi udvar úgy gondolta, hogy új uralkodót állit a nemzet élére, aki nem esküdött meg az alkotmányra és így elkerüli a veszedelmet.

V. Ferdinánd tehát 1848. dec. 2-án lemondott a trónról és unokaöccsére, a 18 éves Ferenc Józsefre ruházta át. Az új uralkodó ettől fogva Ausztria császára volt és elhitették vele, hogy ez elegendő arra, hogy országunkon is uralkodjék. A magyar nemzet kényszerült arra, hogy a magyar király jogait védelmezze meg az osztrák császár ellen.

Az ezután következő napok pedig a honvédek dicsőségtől fényes napjaivá váltak. Kizavarták az osztrák katonaságot úgy, hogy amit a nemzet három század óta óhajtott, az önálló Magyarország már-már megvalósulni látszott. Ámde ekkor az ausztriai udvar idegen segítséget, az orosz cárt hívta, kinek seregei vérbe fojtották próbatétünket.

A szenvedések hosszú évei következtek. Az uralkodó meghódított tartománynak tekintette hazánkat, beleolvasztotta az osztrák tartományok közé, megfosztotta történelmi jogaitól. Nem az az út volt ez, amelyen Ferenc Józsefnek sikerült volna nemzetünkben trónja legbiztosabb támasztékát megtalálni.

Hiába útazta be hazánkat 1852-ben mindenfelé, a szivek nem

nyíltak meg s mikor 1857-ben ismét útat tett, akkor is a régi hidegséggel fogadták. Pedig akkor már oldalán volt felesége, Erzsébet, kit 1854-ben vett nőűl. De hiába, a magyar nemzet nem örülhetett szive szerint uralkodója boldogságának, amíg önállóságát kellett siratnia. S családi boldogsága sem hozta az uralkodót arra a gondolatra, hogy alkotmányunk visszaállításával tegyen boldogokká minket is.

A szenvedéseknek kellett megtanítania erre. 1857-ben kitört az olasz háború, mikor a franciákkal szövetkezve megtámadták Ausztria olaszországi birtokait. Rövid küzdelem után el is ragadták a legértékesebbet, Lombárdiát. E csapás először ejtette gondolkozóba a fiatal uralkodót, hogy máshol keressen, tán nálunk, kárpótlást. Igy következett, hogy a békülés jeleképen 1860-ban alkotmányt adott a magyar nemzetnek. A nemzet azonban adott alkotmányt nem fogadhatott el. A nemzet vezére, a haza bölcse, Deák Ferenc oly hatalmasan fejtette ki álláspontját, hogy az uralkodó nem tehetett egyebet, mint hogy újra erőszakhoz folyamodjék. Sem ő nem engedett, sem a nemzet nem hajlott meg. Katonai uralom alá helyezte tehát országunkat.

Ez időben Erzsébet királyné nem volt idehaza, betegsége miatt másfél esztendőt töltött idegenben s 1863-ban tért csak vissza, mikor álmélkodva látta jóságos nagy szíve, hogy magyarjai, kiket első látogatása óta szeretett, még mindig szenvednek. Asszonyi ösztöne megsúgta, hogy csakis a szeretet útján lehet e nép szivéhez jutni s a homályos, ködös sejtelmekkel teli jövendő megéreztette vele, hogy szüksége lehet férjének oly népre, melyre mindig támaszkodhatik. Erzsébet kezdte a kiegyenlítés útját egyengetni. Hosszas alkudozás indult meg a nemzet és uralkodó között, melynek eredménye az lett, hogy 1865-ben ismét összehívta a magyar országgyülést, melyen először jelentek meg Erdély követei is. Ferenc József az „*Uniót*“ is felfüggesztvén, ekkor adta meg, ha törvénytelenül is a jogot, hogy Erdély képviselői is megjelenhessenek az országgyülésen. Vajjon lett volna-e ez országgyülésnek is kellő eredménye, ha újból csapás nem nehezül az uralkodóra? Poroszország 1866-ban háborút indított ellene, melynek következtében nemcsak, hogy utolsó olaszországi tartományát, Velencé,‘ elveszítette, hanem birodalma nagyhatalmi állását is csorba értet mert a háború következtében kiszorult a német szövetséges államok sorából, melyek vezetését Poroszország vette kezébe, s ame-

lyek innen kezdve óriás léptekkel haladtak az egység és nagyság felé.

A magára maradt Ausztria kénytelen volt támasztékot keresni és így elértük, hogy az uralkodó belátta, hogy csakis a magyar nemzetben található egy megdönthetetlen, egy erős támaszték, melynek segítségével Ausztriával együtt újra egy nagy hatalom volna alkotható Európa középkeleti részén.

E belátás eredménye volt az 1867 junius 8-án végbement koronázás. 1848 óta volt Ferenc József hazánk tényleges uralkodója; de 18 évnek kellett eltelnie, míg eljutott egy fantomnak, az egységes Ausztria fantomának imádatából arra a helyes útra, mely népeinek szívén keresztül vezet az alkotmány, a szabadság és a történelmi jog alapján hatalmas birodalomig, melynek két felét nem a külső egység köti össze, hanem a kölcsönös megértés és a közös uralkodó iránt érzett lojalítás és a közös uralkodónak alkotmányos érzülete.

Mióta Szent István koronája ragyogott Ferenc József fején, megnyílt előtte a magyar szive, szoros és elválaszthatatlan kapocs kötötte őt a magyar néphez, a szeretet kapcsa. „Nem az nekünk a király, ami sok más nemzetnek, — hirdette Kölcsey. — A mi őseink szentnek nevezik a koronát, mert a legszentebbnek gondolatát köték hozzája: gondolatát a szabad nemzet egy testbe foglalásának, gondolatát az egyesült néperőnek. Azért tartották szentnek, erős kapoccsal azért szorították magukhoz azt a személyt, kire koronájukkal együtt a gondolatot is átruházták."

Kedves tanulók, íme egy nagy tanulság, melyet Ferenc József élete nyújt nekünk: a szent koronával megkoronázott királyhoz való hűség, tisztelet és ragaszkodás. Ezt jól szivünkbe kell vésnünk, mert királyunkat tisztelvén, hűek vagyunk az alkotmányhoz, mely legdrágább kincsünk.

Ferenc József első királyi cselekedete volt, hogy a nemzet koronázási ajándékát, a 100,000 aranyat a 48-as magyar honvédek felsegítésére ajánlotta fel. Királyi cselekedet volt, de egyszersmind az emberi szív megnyilatkozása. Mert Ferenc Józsefben, a királyban, meg kell látnunk az embert is, s emberi kiváló tulajdonságai tiszteletet ébresztettek iránta nemzetünkben még akkor is, mikor még nem volt koronás királyunk. Jó szíve, nemes lelke áldott is maradt egész hosszú uralkodása alatt, hiszen sohasem fordult elő, hogy azt, ki hozzá bizalommal fordult, elútasította volna. Száz és

száz apró történet beszél jó szivének megnyilatkozásáról. De a nagy nemzeti csapások alkalmával is első volt mindig szive és erszénye feltárásában. Mikor 1879-ben a Tisza áradása Szegedet, az alföld legelőrehaladottabb városát, elöntötte s nyomorúságot idézett elő, szinte elsőnek sietett királyunk a szerencsétlenek vigasztalására és személyesen megjelenvén a pusztulás szinhelyén egy jobb jövő reményét gyújtotta a lelkekben. Mostanában is sűrün olvashattuk, hogy ajándékokat és emlékeket küldött azoknak, kiknek több fia küzd a háborúban. S a legelső volt most is, aki a ránktörő oláh horda elől menekülő székelyeink segítségére sietett.

Becsülte benne minden alattvalója mély és bensőséges vallásosságát is. Egész életén át kisérte őt a vallásos érzés, s ez volt az, amely oly sokszor adott neki lelkierőt, ez, melynek erőssége a rázúduló sorscsapások közt fenntartotta. Mert sem a trón magassága, sem a királyi és császári koronának fénye, sem a hatalom és dicsőség nem őrizhették meg a sors ránehezedő kezétől.

Mélyen megrendűlünk még a ráemlékezéstől is, képzelhetjük, mily szivet tépő fájdalom volt annak, akinek el kellett viselnie a szenvedések hosszú sorozatát, különösen azt a kettőt, mely benne az atyát és a férjet sujtotta. Daliás fia, trónja örököse, nemzetünk reménye, Rudolf királyfi, 1889, jan. 29.-én váratlanul, tragikus körülmények között meghalt. Erzsébet királynénkat, nemzetünk nagy pártfogóját, 1899 szept. 10.-én, midőn a külföldön tartózkodott, egy gyalázatos olasz tőre ölte meg. Fiának, a trónörökösnek, nejének és még annyi szivéhez közelállónak, néhány éve trónja másik örökösének, Ferenc Ferdinándnak erőszakos elvesztése, oly borzasztó csapások voltak, melyeket csak a vallásosságtól megedzett lélek viselhetett el.

Az ember legszebb erényei ezek — nagy tanítások mindnyájunk számára, — melyeket a trón magassága még ragyogóbbakúl tükröztet elénk. Ám a trónon ülőnek, még más kiváló tulajdonságok is szükségesek, hogy nagy feladatát híven teljesíthesse. És Ferenc Józsefben meg voltak ezek a más tulajdonságok is, melyek együtt áldásossá tették uralkodását népére. Első sorban is kitűnik az alkotmányossághoz való ragaszkodása. Mikor 1848-ban trónra lépett, nem ismert alkotmányt; a mienk ellen éppen az osztrák császár hadai küzdöttek, s úgy halt meg, mint akiről a törvénykönyv szavai állapították meg, hogy a legalkotmányosabb uralkodó volt. Mióta a magyar szent korona homlokát érte, s ő letette alkot-

mányunkra az esküt, mindenkor az alkotmányos érzés volt a vezetője.

Az 1867-ki kiegyezéshez hiven ragaszkodott mindvégig s talán hűséges ragaszkodása volt oka, hogy néha ellentétbe került a magyar nemzettel. Ennek a kiegyezésnek is ő maradt utolsó tanújáúl és ő volt az, aki ennek betűihez is annyira ragaszkodott, hogy nem vette észre, hogy e kiegyezés nem egy megkövesült valami, hanem élő organum, mely az idők követelményei szerint alakul és fejlődik.

Uralkodói kötelességének tartotta, hogy birodalmának nagy és kicsiny ügyei iránt egyaránt érdeklődjék. Óriási munkát rótt ez reá, de ő törhetetlen kötelességérzetével mindent meggyőzött. Ez a nagy kötelességérzete az, amiben nekünk s minden embernek mintaképéül szolgálhat. Fáradhatatlanul végezte ügyeit s azon volt, hogy minél többet végezhessen.

Fáradozásának meg volt eredménye: csaknem félszázadra nyúló uralkodása csendes munkásságnak, a békés fejlődésnek, a szellemi és anyagi téren való haladásnak áldásos ideje volt országunkra nézve. Elnyerte Ferenc József igy már életében azt, ami egy királynak legfőbb öröme, népei szeretetét s boldogan szemlélhette s gyönyörködve láthatta, hogy országa a haladás útján van.

A csendes, munkás évek alatt is uralkodásának sok, kimagasló, nagyszerű eseménye volt. Ezek közül csupán három dicsőséges eseményre mutatok rá. Az egyik az volt, midőn hű magyar népének szeretetétől övezve ünnepelte uralkodásának 25. évfordulóját.

A másik az volt, midőn hazánk ezer éves fennállásának ünnepét ülte 1896.-ban, nagyasszonyunkkal, Erzsébet királynéval együtt. Ámulva láthatta ekkor az egész világ, hogy uralkodójával mily szorosan összeforrt a magyar nemzet, hogy a múlt dicsősége, ezer nagy emléke mint olvadt egybe a jelen versengő munkásságával. A harmadik esemény volt II. Vilmos német császár látogatása Budán, a magyar király palotájában. Ez volt az első külföldi fejedelmi látogatás oly sok sok idő után. Csakis a németek császára akarhatta először azt, hogy Ferenc Józsefet, mint magyar királyt látogassa meg Budán; nem mint osztrák császárt Bécsben. Ez előtt a nagy uralkodó előtt megnyilt az egész magyarságnak lelke, mert éreztük, hogy azért jött, hogy ezt megismerhesse. Megismerte és megértette. A budai várpalotában az udvari ebéden olyan felköszöntőt mondott, melyben lelkesedéssel emlegette multunk dicső-

séges történetének kimagasló alakjait, fölmagasztalta harci erényeinket, például idézte a hős Zrinyieket; megemlékezett a nemzetnek királya iránt való rajongásáról, hűségéről és kimondotta, hogy ez Ferenc Józsefnek legértékesebb kincse. Ő Felsége is belátta és megértette e látogatás fontosságát s azt a fényt, melyet a császár szavai árasztottak ezeréves történetünkre, mintegy elmulhatatlanná akarva szemünk előtt varázsolni, tiz nagy történeti alakunk szobrát ajándékozta Budapestnek, székes fővárosának. E történeti alakok nemcsak azok voltak, akiknek hűsége kitartott az uralkodóház mellett, hanem azok is, akik egykor nemzetünk érdekében, alkotmányosságunkért, szabadságunkért harcoltak, ha kellett, a Habsburgok ellen is. A múlt minden ellentétjeért a végső kiegyenlítést is megadta Ferenc József akkor, amikor megengedte, hogy a fejedelem, a számkivetett Rákóczi Ferenc hamvait nemzeti kegyelettel hozzuk haza az édes anyai földbe.

I. Ferenc József alkotmányos uralkodó létére sem feledkezett meg arról, hogy népeinek szeretetén kivül a hadsereg ereje az, ami biztos támasztékot nyújt nemcsak a királynak, hanem a nemzetnek is. Nemcsak király, hanem legfőbb hadúr is volt. Katona volt testestűl, lelkestűl és mint katona teljes érdeklődéssel és odaadással csüngött hadseregén. Mindig azon volt, hogy a hadsereg minél jobban fejlődjék. Nem is állta útját semmi újításnak e tekintetben. Csak egy elől zárkozott el, hogy ebbe a hadseregbe beleengedje a történelemnek tanulságait s a megcsökönyösödött osztrák szellemet nemzeti lélek váltsa fel. Valami sajátos, szűk, merev, de magával annál inkább eltelt szellem hatotta át a hadsereget, mely annyira megerősödött, hogy kínos dilemmák elé állította a királyt és a leghevesebb izgalmakba sodorta a nemzetet. De a most folyó rettenetes háború tanulságai bizonyára meggyőzték arról az ősz uralkodót, hogy nem az egységes vezényleti nyelv, nem a német kommandó az, ami a katonaságot diadalra vezeti, hanem a bátor lélek, az összetartásnak tudata, a nemzeti érzés, a magasan lobogó nemzeti zászló és a bűvös magyar szó viszik előre győzelemről győzelemre. Bár Ferenc József igen nagyra becsülte a hadsereget, bár katonai értékének emelésére mindent megtett, ő ezt nem azért tette, mintha hódító vágyai lettek volna, mintha hadseregével ellenséget akart volna szerezni, hogy azt letiporja; hanem éppen, hogy fenntartsa és biztosítsa a békét, minthogy egész életén át a béke fejedelme volt. A békének biztosítékát

látta a hadseregben s azért akarta, hogy erős legyen. Mily megrendítő tragikuma a sorsnak, hogy ő, a béke fejedelme, éppen a legádázabb, legtitánibb küzdelmek dúlása között fejezte be áldásos életét.

De nyugodt lélekkel térhetett meg ősei közé, mert ez ádáz háborút nem ő idézte elő, ellenségei zúdították rá. De állnia kellett, mert nemcsak trónja, nemcsak országainak épsége, hanem szinte egyéni becsülete forgott kockán.

A nagy háború véres zivatarai közt húnyt el a béke fejedelme és ezért is rendültünk meg annyira halála hirének hallatára. Hiszen úgy vártuk s úgy óhajtottuk, hogy az ő atyai bölcsessége hozza vissza nekünk a béke várva várt napját. Másképp végeztetett; nyugodjunk bele.

A gyász érintésére lehanyatlik fejünk, megindultság tölti el lelkünk; de az emlékek beszédes hatása bizalmat lop szivünkbe s fölemelően hatja át egész valónkat. A jelen gyászán, a múlt emlékein keresztűl pedig fölcsillan előttünk egy jobb jövendő, mely ott születik a harcok mezején, piros vérünk hullásából, áldozatúl letett fiatal életek hekatombáiból és hitet és bizalmat ébreszt lelkünkben. Hitet, hogy egy nagy élet tanulságai nem lesznek hiába valók, és bizalmat, hogy a jövendőben teljes megértés fog sarjadni a magyar nemzet és uralkodója közt.

És most búcsuzom tőled jó öreg királyunk, búcsuzom innen az iskola falai között az ifjúság nevében, melyet anynyira szerettél. Sohasem mulasztottad el, hogy bárhol fordultál is meg, az iskola irnt ne érdeklődjél. Bárhol jártál, mindenütt az ifjúság sorfalát vetted legszivesebben, meglátogattad iskoláikban és atyai gondoskodó bölcsességed száz meg száz módot teremtett, hogy minél derekabbakká képezhessék ki magukat ifjaink. Ez az ifjúság az, amelybe egy jobb jövendő reményét vetetted s ennek az ifjúságnak kell megéreznie szivében, hogy mivel tartozik emlékednek, ki egész életeddel tanítottad, példáiddal oktattad őket.

Jó öreg királyunk, köszönjük életed nagy tanításait. Nyugodj békében!

Isten személyes felfogása.

Irta: **Zoltán Sándor.**

Egy idő óta érdekes jelenséget lehet megfigyelni vallásos és egyházi téren. Német, francia, angol egyetemi katedrákon ujabb és ujabb vallásbölcsészeti és összehasonlító vallástörténelmi viták indulnak meg, filozofusok figyelme fordúl intenziv mértékben a vallás kérdései felé s mig a mult század második felének különösen első évtizedeiben lekicsinyléssel illették a vallást s az egész teológiát a nagyobb gondolkozók, ma épen ellenkezőleg kezdik dédelgetni Ezzel ellentétben az egyházak a nagy tömegek elvallástalanodása miatt panaszolkodnak s a vatikán épen úgy, mint a német evangelikus egyház a papokra hárítja ezért a felelősséget s őket vádolja azzal, hogy az egyház dogmáit, teológiai felfogását nem védelmezik elég eréllyel, lanyhák a dogmák igazságának hirdetésében s ezzel előidézik az egyház iránti érdeklődés csökkenését, az elvallástalanodást.

Pedig a papok nem hibásak, mert minél hevesebben védik egyik másik dogmát, annál nagyobb tömegben fordulnak el az egyháztól azok az emberek, kik bármi kis mértékben igényt tarthatnak a művelt jelzőre. S annál szivesebben hallgatják meg azokat a vallásbölcsészeti vagy vallástörténelmi előadásokat, melyek a vallás kérdéseit a gondolkodó észnek megfelelő világításban állitják a müvelt közönség elé.

E jelenségek mutatják, hogy a modern vizsgálódó, valóságos bizonyitékok után kutató ész a vallásra vonatkozólag konfliktusba került az egyházak tanításaival s lassanként, csaknem észrevétlenül a hivatalos egyházak tekintélye hanyatlik. Ereje, hatalma még lehet pl. Rómának, tekintélye azonban — senyved. A többi egyházzal sem vagyunk másképen. Ennek oka kizárólag a dogmatikus megkötöttségben rejlik, mely nem engedi, hogy az általános szellemi haladással lépést tartsanak a különböző egyházak s igy meggátolja a folyton alakuló, tovább képződő, tökéletesedő világfelfogás

keretei közé illeszkedésöket. Ha mégis megpróbálkoznék valamelyik egyház beilleszkedni, kénytelen dogmáinak olyan szofisztikus magyarázatot adni, s oly misztikus-spekulatio elmélkedésekbe bocsátkozni, melyektől irtózva fordul el a mai kézzelfogható induktiv bizonyítási eljáráshoz szokott gondolkodás.

A keresztény egyházak között egyedül az unitárius az, mely a kor szellemi haladásával lépést tartva kielégitheti a jelen és jövő művelt emberének vallásos szükségletét. Minket, unitáriusokat nem köt le valamely dogma-rendszerhez való föltétlen ragaszkodás. A mi zászlónkra az a jelszó van irva, mely az általános szellemi haladáséra : fölebb és előre, ezért illeszkedhetünk be a józanul itélő gondolkodás által megalkotott bármilyen világfelfogás keretei közé. Egyedül az unitárizmus tud igazi hármoniát teremteni a vallásos meggyőződés és tudományos alappal biró bölcselmi felfogás között. Ezért minden szabadelvü vallásos felfogás a keresztény egyházak keretén belül, különösen a szabadprotestáns mozgalmak felfogása unitárius jellegü, az unitárizmus felé tart s előbb-utóbb vele találkozik.

Ennek okát egyfelől az unitárizmusnak meg nem kötöttségében, haladási képességében, másfelől pedig istenhitében kereshetjük.

Minden vallásnak szegletköve az, hogy milyen felfogást tanít Istenről. Az istentanból fejlődik ki az egész vallásrendszer, ha tehát hibás az alaptan, előbb vagy utóbb össze kell dülni az egész rendszernek. A keresztény vallás egyházainak fundamentális tana is hibás s ezért a rá épült rendszernek fokozatosan át kell alakulni az alaptannal együtt az itélő, biráló ész, gondolkodás haladásának megfelelően.

A keresztény egyházak az unitárius kivételével a háromságos istent teszik a teológia alapjává s ezzel saját sorsukat pecsételik meg. Jézus tanitásain nem épülhet e felfogással vallásrendszer. Jézus nem lehet feje olyan egyháznak, mely alaptanává teszi Istennek oly meghatározását, milyent ő sohasem tanított. Ez meghasonlásra vezet a hivatalos egyházzal, mire épen korunk szabadelvü vallásos mozgalmaiban látunk számos példát.

De van a háromság-tannak más káros hatású következménye is. Azzal az állitással, hogy Isten lényegében egy, de *személyében* három, kitörülhetetlenül beleviszi az istenfogalom meghatározásába a személyiséget fogalmi jegyül s ezzel elejét veszi minden magasabb szempontból történhető meghatározásnak. Ha azonban az

unitas álláspontjára helyezkedünk, elesik a személy, mint fogalmi jegy és sokkal szabadabbá válik a fogalom tisztázására vezető út. Magától értetődik ennélfogva, hogy az igazság fölkutatására az egységes istenfogalom (unitas) vallásával bármelyik teológiai irány elindulhat, míg a trinitas csak a theizmust engedi meg, mert egyedül ez helyezkedik a személyes istenhit álláspontjára, a többi elfordul tőle s pl. igazi pantheista vagy deista nem lehet egyszersmind igazi trinitárius.

De Isten személyes felfogása nemcsak hogy akadályt gördit az isteneszme tisztázását célúl tűző godolkodás elé, midőn a priori meghatározza a személyiség fogalmával a kutatás körét, melyet átlépni nem szabad, hanem a magasabb, szemlélődő, felsőbb szempontokból kiinduló gondolkodást kielégítetlenül hagyja és nem egyszer atheizmusra, istentagadásra vezet. Ez onnan van, mert az Isten személyes felfogása, azaz a személyes Isten semmi egyéb, mint az ember énjének projekciója, kivetítése a világegyetembe. Más szóval: a gondolkodó ember a lét okát kutatva önmagából indul ki és a saját személyének analogiájára egy hatalmas személyiséget képzel el a világmindenség kormányzásában, melynek ugyanazok a tehetségei, tulajdonságai, mint az embernek, csak ideálizálva vannak. Így lesz Isten az ember önvetítése s így jön létre a theisztikus felfogás, mely semmi egyéb, mint *pszihikai anthropomorfizmus*. Sarktévedése pedig abban rejlik, hogy a lét legmagasabb formájának a személyiséget tartva a legfőbb lényt a saját hasonlatosságára teremti meg, holott fel kell tennünk, hogy a létnek számtalan előttünk még ismeretlen felsőbb formája is van, melyeknek konkrét ismeretére azonban még nem juthatunk el.

Az Isten személyes felfogásának tévedése még szembetűnőbbé válik, ha egy pillantást vetünk az emberi gondolkodás történetére s vizsgálatunk tárgyává tesszük, hogy miképen határozták meg kiváló szellemek a személy és Isten fogalmát s ezek alapján a két fogalom jegyeit külön-külön megállapitjuk.

Isten fogalmának nagyon szép meghatározásait találjuk már a legrégibb korokban, melyek épen a közönséges felfogást túlszárnyaló tartalmi szépségük miatt nem lehettek általánosakká. A *kinaiak*nál *Lao-ce* szépséges, tömören írt művében, a *Tao-te-king*ben [1]

[1] Németül *Plänckner*től: Laotse's Tao-te-king, der Weg zur Tugend. Leipzig, 1870.; angolul: *Carus,* dr.: Laotze's Tao-te-king, Chicago, London; franciául: *Julien,* Stanislas: Le livre Tao-té-king de Laotse, tr. du chinois.

találkozunk olyan felfogással, mely minden időben megállja helyét. *Lao-ce* szerint *Tao* a mindenség alkotója, nincs neki neve, megnevezhetetlen, végtelenül szép, végtelenül nagy, hatalmas és dicső (I. és LIII. fej.). Láthatatlan, hangtalan, testetlen, örök és el nem múló, a tökéletes eszmei, szellemi (XIV. fej.). A legfőbb, legmagasztosabb létező, aki önmagától származik (XXV. fej.). Az igaz, a szép és a jó a legtökéletesebb módon egyesül benne. Az egész természet csak a Tao láthatósága (XXII. fej.).[2]

A görögöknél a Szokrátész előtti korban Isten mint egyetlen, örökkévaló, változhatatlan, eszes lény, a világ teremtő oka jelenik meg (Anaxagoras: νοῦς κοσμοποιός, Philolaos: ὁ ἡγεμὼν καὶ ἄρχων ἁπάντων θεὸς εἷς, ἀεὶ ὤν, μόνιμος, ἀκίνητος, αὐτὸς αὐτῷ ὅμοιος, ἕτερος τῶν ἄλλων: mindennek fenntartója és teremtője egy Isten, ki örökkévaló, egyetlen, mozgás nélküli, önmagához hasonló, minden egyébtől különböző; lásd Philo: De mundi opif. 23. A.) *Szokrátesz*nél a fogalom jegyei szaporodnak, hiszen ő egy mindentudó, célszerüen cselekvő isteni észben és gondviselésben (φρόνησις), mely a mindenséget fenntartja[3] és mindenütt jelen van s örökkévaló.[4] *Platon*nál erkölcsi tartalmuvá lesz, amennyiben szerinte Isten a legfőbb idea, a jó ideája, létfölötti,[5] mindent rendez és igazgat.[6] *Arisztotelész* Istene a tiszta, anyagtalan, fájdalmatlan forma, öntudatos gondolkodás, a világ első mozgató oka, τὸ πρῶτον κινοῦν, νοήσεως νόησις.[7]

Mig az eddigi felfogások Istenről panentheisztikusoknak nevezhetők, tiszta pantheizmust találunk a *sztoikusok* felfogásában, kiknél Isten πνεῦμα, a mindenség ereje, mely egyben a legfinomabb anyag és ész (λόγος). A világ a maga egységességében az isten és az isten széttagozódott állapotában a világ.[8] Ezzel szemben csaknem teljesen theisztikus a jóval későbben élt *Arisztobulosz* nézete, ki a világon kivűl állónak gondolta Istent, ki a világ fölött uralkodik és láthatatlan. — Az *új-platói* filozofiai iskolai is törekszik

[2] L.: Dr. Pekár K.: A filozófia története, 13—14. o.
[3] Xenoph., Memorab. I, 1, 19; IV, 3, 13 (ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάττων τε καὶ συνέχων; — πάντα μὲν ἡγεῖτο θεοὺς εἰδέναι).
[4] U. o. I, 5, 18.
[5] ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, Republ. VI, 209 B;
[6] διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος, Phaidr. 246 E).
[7] Met. XII. 9, 1074 b 34; 7, 1073 a 27.
[8] Lásd: Diog. Leërtius VII, 139, 148.

Istent a világból kiemelni, a lét fölé helyezni, mint akiből kisugárzás, emanatio által származik a létező világ. Isten azonban meghatározhatatlan, örökkévaló egy, abszolut nagyságú, változatlan.[9]

A kereszténységnek is az lett törekvése, hogy Istent a világból kiemelje és a világon kivűl helyezze el. Erre egyfelől az ó-testamentumi merev személyes theizmus és a kereszténység első századaiban uralkodó divatos vallásbölcsészeti irányok vezettek, másfelől pedig Jézus tanításainak, szemléltető hasonlatainak, példázatainak félreértése és magyarázása. A keresztények ragaszkodtak az ó-szövetséghez, annak tanitásait szentnek tartották, viszont a kor divatja szerint a maguk nézetét is, mely Jézus, de főleg Pál apostol tanításain épült föl, igyekeztek filozofiai alapozással ellátni s evégre — mit tehettek volna mást? — a neopythagoreizmushoz,[10] neoplatonizmushoz fordultak segitségért. E segedelem pedig arra volt jó, hogy megalkottassa a trinitast, a kereszténységnek ezt a kiméráját, mely évszázadokon át annyi véres áldozatot követelt.

A háromságos isten tana következményűl azt kellett volna, hogy hozza, hogy minden keresztény filozófus a személyes istenről tegyen tanubizonyságot és mégis találkozunk számtalan olyan meghatározással, mely a szentháromság vallása mellett is pantheisztikus vagy panentheisztikus. *Valentinus* (megh. 160-ban) szerint Isten a nemszületett, változhatatlan, felfoghatatlan egység,[11] az ősatya (προπάτωρ), tökéletes örökkévalóság (τέλειος αἰών). *Tertullianus* azt állítja, hogy Isten örökkévaló, végtelen, minden dolognak a magába foglalója (Adv. Marc. I., 23). Pantheisztikus szinezetüek vagy panentheisztikusok *Joannes Scotus* tanításai az Istenről, ki minden mindenben (omnia in omnibus). „Változhatatlanúl és lényegileg van minden Istenben, ő maga pedig az egész teremtett világ szétdarabolása és összesége," tanítja.[12]

Lényegesebb változást nem hozott az Istenről való felfogásba

[9] Plotinos: Enneades V, 5, 3 s köv. VI, 7, 32; III, 8, 9.

[10] Eusebius följegyzése szerint (Praep. ev. XI. 22) ez iskolának egyik tagja, Numenius már tanítja a hármas istenséget. Megkülönböztet ugyanis egy főistent, aki szellem, νοῦς és *a lét oka* (οὐσίας ἀρχή), egy második istent (ὁ δεύτερος θεός), a demiurgoszt, ki a *levés oka* (γενέσεως ἀρχή) és egylényegű (μετουσία) a főistennel, harmadik isten pedig a világ. V. ö. Ján. 1_1—$_4$.

[11] μονὰς ἀγέννητος, ἄφθαρτος, ἀκατάληπτος (Hippol. VI. 29).

[12] De divis. natur. III, 1: In Deo immutabiliter et essentialiter sunt omnia, et ipse est divisio et collectio universalis creaturae.

a *skolasztikus* bölcselet sem. Egyetlen figyelemre méltó jelenség a skolasztikában az, hogy ez iskolának hivei és művelői kezdik gyakrabban alkalmazni az „absolutum“ (teljesen független, szabad és föltétlen lény) elnevezést. Istenre vonatkozólag, mi sokkal későbben is gyakori alkalmazást talál és a megnevezhetetlen, megmagyarázhatatlan, tehát nem személyes Isten neve lesz. Nem személyes a német misztikusok és a reneszánsz Istene sem, sőt azt mondhatjuk, hogy csaknem mindig pantheista felfogás nyilvánúl a megha ározásokban. *Eckhart* mester szerint minden dolognak a létele, mindenben immanens, önmagára nézve alap nélkül való substantia, ősvalóság. *Nicolaus Cusanus* „absolutum“-nak nevezi Istent,[13] aki minden mindenben (quodlibet in quolibet), a mindenségben megnyilvánúló ésszerűség (ratio totius universi), nélküle a világ semmivé lenne.[14] *Andr. Caesalpinus* szerint Isten a világ lelke (anima universalis), *Giordano Bruno* szerint minden dolgot egybefoglaló egység, az ellentétek egysége, a legfőbb monász (monas monadum), mely mindenütt mindenben egészen van jelen.

Keresztény gondolkozók pantheizmuszát zsidó ember, *Spinóza* foglalta rendszerbe, kinek egész teológiai felfogását Istenről röviden e pár mondásával illusztrálhatjuk: „Minden, mi van, Istenben van és Isten nélkül semmi sem lehet. Isten mindennek immanens és nem kivűl fekvő oka. Az egyes dolgok semmi egyebek, mint Isten attributumainak jelenségei, vagy moduszai, melyekben Isten attributumai biztos és határozott módon fejeződnek ki.“[15] S bármennyire is megvádolták őt szigorú pantheizmusza miatt istentagadással s bármennyire is üldözték, gondolatainak hatását sokszor érezzük mások tanaiban is. A francia misztikus okkázionálisták *Malebranchsal, Geulincxszel* élükön mind letértek a theizmus utjáról.

Descartes és iskolája volt hive a theizmusnak; szerintök Isten csak az ész által felfogható szellemi szubsztáncia, ki örökkévaló,

[13] Docta ignor. II, 9.

[14] Tolle deum a creatura et remanet nihil: Doct. ign. II, 3.

[15] Quidquid est in Deo est, et nihil sine Deo esse neque concipi potest (Eth. I. prop. XV.) Deus est omnium rerum causa immanens, non vero transiens (ib. I. prop. XVIII.) Res particulares nihil sunt nisi Dei attributorum affectiones sive modi, quibus Dei attributa certo et determinato modo exprimuntur (ib. I. prop. XXV. coroll.)

mindentudó, mindenható, tökéletes, jó és igaz.[16] *Az angol empirikusok* szerint Isten mindennek a végső oka, örök, végtelen, tökéletes szellem, benne vagyunk, élünk és működünk,[17] lényegét azonban fel nem foghatjuk.[18] Az emberi lélektől és világtól külömböznek, de a világ okának, szükségszerű szubsztánciának tanítják Istent *Wolf* Keresztély és *Crusius*.

Kant az állitja, hogy az isten fogalma erkölcsi posztulátum, Isten alatt pedig oly lény értendő, mely a világnak értelmi és akarati oka.[19] Ő a moralis theizmusznak a hive. *Jakobi* is theista, hiszen a világtól különálló személyes Istenben, ki a legfőbb jó.[20]

J. G. *Fichte* föllépésével ismét a pantheistikus felfogás kezd előtérbe nyomúlni. Ő maga Istent, mint a működésben levő erkölcsi világrendet, abszolut, végtelen ént, később mint magát a létet határozza meg. *Schelling* szerint Isten és a világ egy, vagy legalább is ugyanazon egy dolognak külömböző két arculata. *Schleiermacher* Istent a világ teljes egységében látja. Isten, az abszolutum a lét és gondolkodás tiszta indentitása, az örök élet, azonban személytelen. *Hegel* „absolutum"-a a világész, az örök dialektikus világfolyamat, mely az abszolutum öntudatát eredményezi. Az ember tudása Istenről nem egyéb, mint az embernek tudatra ébredése Istenben (Sich-wissen des Menschen in Gott.)[21]

A *Hegeltől* kiinduló két irány hivei közül az u. n. baloldali hegeliánusok általában pantheisták, míg a jobb oldaliak részben pantheista, részben theista nézeten vannak. Pantheista, személytelen *Hartmann* Ede felfogása is: Isten öntudatlan, személytelen szellem, a dolgok szubsztánciája, egység a sokaságban.[22] Hasonló nézeten van A. *Drews* (Die Religion, 1906.)

Személyesen fogják föl Istent *Hillebrand*, Chr. *Krause*, *Ahrens*, de ők is abszolut, a világot egységbe foglaló szubsztánciának tartják. *Pfleiderer* Ottó, *Martineau* is személyes Istenről tanítanak.

Találkozunk olyan nézettel is, mely Istent akaratnak fogja föl. Ilyen *Schopenhauer* és *Wundt* Vilmos felfogása. *Schopenhauer*

[16] Epist I, 67, 69; Princip. philos. I. 22.
[17] L.: Locke, Ess. II, ch. 23, § 21., Berkley: Princ. CXLVI.,
[18] Hune.
[19] Krit. d pr. Vern. I. Tl., II. B., 2. Haupts. V.
[20] Das Gute in höchster Potenz: Handb. d. Philos. I, 74.
[21] Enzykl. § 564.
[22] Relig. d. Geist. 161. o.

szerint az abszolutum (logikátlan: alogisch) világakarat, *Wundt* pedig azt tanítja, hogy Isten a teremtő, legfőbb egyetemes akarat, az abszolut transzcendens világtartalomnak megfelelő világok, mely szellem és erkölcs fölött állónak, a természet és szellem (anyag és erő) transzcendens egységének gondolandó. Istenhez a kozmologiai és ontologiai ideák vezetnek. Ez utóbbiak Istent mint „világakaratot", a világ fejlődését pedig mint az isteni akaratnak és a világban működésének kibontakozását határozzák meg; a világ Istenben van, részesül belőle anélkül, hogy az egyes akarat elveszítené ezzel önállóságát.[23] Szintén világakaratnak tekinti Istent W. *Jerusalem* is.

Értékelméleti szempontból látszik meghatározva az isten fogalma *Höffding* következő kijelentésében: „Vallásos szempontból jelenti Isten — mint a hit tárgya — az érték megtartásának elvét minden hányódás és küzdelem között, vagy ha úgy tetszik, a lét iránt való bizalom elvét[24]

A felsorolt meghatározásokból, úgy hiszem, elég világos képet nyerhetünk az istenfogalomra vonatkozólag végső következtetések levonására. Mielőtt azonban ezt tennők, nézzük röviden: minő fogalmi jegyekkel szerepel a *személy* fogalma különböző meghatározásokban.

A személyiség fogalma a görög és római bölcseletben, illetve annak meghatározása ismeretlen. A latin *persona* eredetileg az álarcnak volt a neve s a görög ὑπόστασις, mely a háromságos vitákban a személy fogalmának a kifejezője, tulajdonképpen azonos a latin *substantiával,* melynek jelentése: állomány, valaminek a lényege. A kereszténység első századainak vallásos vitái szolgáltatják a személy első meghatározását, mely *Boethiusnál* fordúl elő De duabus naturis et una persona Christi (Krisztus kettős természete és egy személye) c. munkája 3. fejezetében: Persona est naturae rationalis individua substantia, a személy eszes természetű egyéni szubsztáncia. Ehez hasonlit s csaknem teljesen megegyezik vele *Aquinói Tamás* definiciója: Minden eszes természetü individuumot személynek nevezünk (omne individuum rationalis naturae dicitur persona).[25]

[23] Syst. d. Philos.[2] 668., 392., 433 ll.
[24] Religionsphilosophie 120 oldal.
[25] Summ. Theol. I. 29, 3 ad 2.

A *skolasztikusok* a rationalis (eszes) jelzőt intelligensre (megértő, értelmes) változtatják s a meghatározást kibővitik az incommunicabiis (közölhetetlen, megoszthatatlan) kifejezéssel. — Az *angol empirikusok* az öntudatosságot hangsulyozzák a személy fogalmában. *Locke* szerint a személy eszes, meggondoló, *öntudatos* lény.[26] Hasonló véleményen van *Leibnitz* is.

Wolf Keresztély személynek nevezi azt a lényt, melynek *állandó önmagára emlékezése* van, azaz emlékszik, hogy ő ugyanaz, mely volt egy vagy más állapotában.[27]

Kant szerint „Személy az a szubjektum, melynek cselekedetei *beszámíthatóság* alá esnek." „Eszes lényeket hivunk személyeknek, mert őket természetük *öncél*nak tünteti föl, azaz valaminek, ami nem csupán eszközként használható, ami tehát minden önkényességet kizár (mithin sofern alle Willkür einschränkt). Személyiség pedig „az egész természet mekhanizmuszától való szabadság és függetlenség."[28] Transzcendentális értelemben pedig a személyiség a *szubjektum egysége.*[29]

Hegel azt tanitja, hogy a szubjektum, személy az önmagában szabad akarat általánosságának formai, öntudatos, külömben tartalom nélküli egyszerű *vonatkozása önmagára,* mint egységre. Ez önmagára vonatkozáshoz hasonló a Chr. *Krause* állítása, mely szerint a személy: *önmagáért való lét* (Sich-selbst, für-sich-selbst-sein). Hasonló véleményen van *Lotze*, midőn hangsulyozza, *Mikrokosmos*ában (I. 575), hogy a személyiség lényege a közvetlen önmagáért lételben[30] rejlik.

Teichmüller az önmegismerésben látja a személy legfőbb jegyét, *Herbart* pedig az *öntudatot* emeli ki, mi alatt azt érti, hogy az *én* a saját sokféle állapota között is egynek és ugyanannak szemléli magát. Az öntudatosságot tartja *Fichte* is a személyiség legfőbb sajátosságának, az *öntudatosságot,* mely magát, mint független és szabad valóságot állitja szembe a megélt és tudatossággal telitődött jelenségekkel.

Ha a legujabbkori bölcselők nézeteit vesszük vizsgálat alá, két személyi sajátságot látunk gyakrabban kiemelve: *az öntuda-*

[26] Ess. II. ch. 27. §. 9.
[27] Psychol. rational. 741. §.
[28] Krit. d. prakt. Vern. 105. o.
[29] Krit. d. rein. Vern. 310. o.
[30] Für-sich-selbst-sein.

tosságot és *egységességet,* mihez harmadikként járúl ritkábban a *fejlődés. Rehmke konkretes Bewusstseinsindividuum*nak (konkrét öntudatos egyéniség) nevezi a személyiséget. *Lasswitz* Károly mint a különböző lelkiállapotok és tevékenységek *öntudatos egységét* határozza meg. *Höffding* minden képzet, érzés és törekvés, azaz az értő, érző és akaró tevékenység *belső egységében* és összefüggésében találja a személyiséget, *Kreibig* pedig a szubjektum pszihikai és fizikai minőségeit egységbe foglaló *alakminőségben* (Gestaltqualität). *Ribot* szerint a személyiség *pszihikai elemek komplexuma,* a testalkatból és a vele összefüggő törekvésekből s érzésekből, valamint az emlékezetből előálló *rezultáns. L. W. Stern* a személyt és dolgot mint két külömböző létmódot állítja egymással szemben. A személy szerinte olyan létező, mely a részek sokféleségével szemben *reális, sajátos* és *önértékü egységet* alkot és mint ilyen a résztevékenységek sokféleségével szemben *egységes, céltudatos, öntevékenységet* fejt ki (Person u. Sache I. 13.) A személy önmagában szubjektum, de más személyre nézve objektum.

*Wundt*nak, a hires leipzigi filozófusnak a személyre vonatkozó meghatározásában is kidomborodik az a fontosság, mit az akaratnak tulajdonít, de az öntudatosságot és egységességet is hangsulyozza; azt állítja ugyanis: „Amint az *én* nem egyéb, mint a többi más tudattartalomtól különvált *belső akarat,* épen úgy a személyiség sem más, mint az én, mely megtelt ismét ama tartalom sokféleségével s ezáltal az *öntudatosság* fokára emelkedett.“[31] A személyiség „az érzés, gondolkodás és akarás *egysége,* melyben az akarat, mint a többi más tevékenység hordozója, ismét megjelenik“.[32]

Részben meglevő, adott, részben fejlődő valóság (Persönlichkeit als Anlage, P. als Entwicklung) a személyiség *Eucken* Rudolf jenai professzor szerint, ki azt állítja, hogy a személyiség mint lényeg (das Personalwesen) csak megvalósítandó ideál.[33] Ezzel szemben *Scholkmann* és *Stendel* azt állítják, hogy a személyiség az egyéniség fejlődésének eredménye, a teljes kifejlődését elért egyéniség, vagyis az „önmagá“-vá koncentrálódott „én“ (zur Selbstheit konzentrierte Ichheit).

Most pedig, miután a személyiség főbb meghatározásait is megismertük, állapitsuk meg az eddig elmondottak alapján az isten

[31] Ethik², 448. old.
[32] U. o.
[33] Einheit des Geisteslebens, 358. o.

és személyiség fogalmi jegyeit s nézzük, vajjon födi-e egymást e két fogalom.

Isten a világmindenség sokféleségének egységbefoglaló principiuma. A személy a külömböző lelkiállapotokat egységesítő szubsztáncia, pszihikai elemek komplexuma.

Isten nem született, változhatatlan; létének oka önmagában van. A személy létének oka önmagán kivül fekvő; folytonos változás veszi körül, mely változások között önmagára emlékezik, mint ama változások állandó középpontjára.

Isten tökéletes, változatlanúl ugyanaz, örökkévaló. A személy fejlődik s mint személyiség e fejlődésnek eredménye; minthogy pedig a fejlődés időben végbe menő processzus, időhöz kötött.

Isten a létnek értelmet adó világész, a személy eszes, megértő lényeg.

Isten a világ egyetemességével, tehát a személyek sokaságával szemben mint ok áll, a személy pedig Istennel szemben mint okozat.

Isten egyetlen, a személy sok. Isten mint egyedül való egység csak önmagától függő abszolut valóság, abszolutum, a személy pszihikai és fizikai hatásoktól függ.

Istenben szubjektum és objektum összeolvad, azonossá lesz, vagyis Isten fölötte áll ama két fogalom külömbözőségének. A személy önmagára nézve szubjektum, másnak a szempontjából objektum.

Isten az egyetemes világakarat, a személy pedig az én akarása a nem-énnel szemben.

Isten mindenütt egészen van jelen, mint a világ egységének principiuma, egyetemes világakarat, világész; a személy egyszerre csak egy helyen lehet jelen.

Isten fogalma erkölcsi posztulátumként jelentkezik, absztrakt valóság. A személyről, mint konkrét valóságról közvetlen tudomásunk van.

Végül: Isten mint e világban levő immanens ok a világot közvetlenül szemléli (ha ugyan használhatjuk e kifejezést); a személy mint a különböző pszihikai komplexumok egységes középpontja az érzéki adatokból keletkezett képekben, tehát közvetve szemléli a világot.

Ezek után, úgy hiszem mindenki előtt világosan áll, hogy az Isten és személy vagy személyiség fogalma egymást nem födik, nem födhetik, egymást kizáró fogalmak, ennélfogva Istennek személyként vagy személyes alakban való fölfogása nemcsak hogy

helytelen, hanem logikátlan is. Jézus maga sem tanított személyes istenről, jobban mondva nem is adott semmiféle theologiát, hanem tanított az ember viszonyáról Istenhez. Midőn Istent „Mi Atyánk"-nak nevezte, nem azt akarta kifejezni, hogy Istennek mi a lényege, nem akart tehát sem közvetve, sem közvetlenül valamilyen meghatározást adni, hanem csupán arra akart figyelmeztetni, hogy Isten iránt oly ragaszkodással, oly hűséggel, szeretettel és bizalommal legyünk, mint a jó gyermek jó atyja iránt. E viszony fölállításával pedig a zsidó merev theisztikus, személyes istenhitből fakadó Istentől való félelmet, rettegést akarta megtörni, mely a lelket bilincsbe verte, szabadságától megfosztotta.

A Ján. 4_{24}-ben levő, Jézus szájába adott eme meghatározás: πνεῦμα ὁ θεός, lélek az Isten, sem tanít személyes Istenről. A személyes Isten, a zsidó teológiával teljesen szakítani nem tudó Pálra támaszkodó egyházi atyák alkotása a kereszténységben. E személyes Isten ellen inditottak hadjáratot minden kor keresztény atheistái (Holbach, Büchner, Haeckel), a háromságos egyházakban ma is uralkodó személyes istenhit hidegit el sok embert egyháztól, vallástól. Magától értetődik tehát, hogy a haladás vallásának, az unitárizmusnak hittana nem épülhet a személyként felfogott Istenre. Nem lehetünk annyira hiúk és önzők, hogy a saját magunkból nyert személyiség fogalmával azonosítsuk Isten fogalmát és imádjuk a világmindenségbe kivetitett saját pszihikai fotografiánkat.

De hát milyen legyen Istenről való felfogásunk? A deizmus ki nem elégíthet, a pantheizmus könnyen természetimádásra és atheizmusra vezethet, legmegfelelőbbnek és a mai természettudományi—bölcselmi gondolkozást is kielégítőnek a *panentheizmusz* látszik. Ennek magyarázatára azonban lesz majd máskor alkalmam s akkor fogok róla egyetmást elmondani.[34]

[34] E cikk iránya nem egyezik folyóiratunk szellemével és programmjával. Mégis kiadtuk, mert egy önállóan gondolkodó és alaposan tanulmányozó fő munkájának itéljük s várjuk, hogy igéretéhez képest e kritikai rész után következni fog egy pozitiv rész, melyből a szerző isten-felfogását megismerhetjük.

Szerk.

Marosköri ingó műemlékeink biztonságba helyezése.

Irta: **Kelemen Lajos.**

Az oláh betörés 1916. augusztus 27-én tudvalevőleg együtt találta Kolozsvárt Főtanácsunkat. A tanácskozás berekesztése előtt még megbeszélés tárgya volt egyházi ingó értéktárgyaink megmentésének ügye is, azonban az események oly rohamosan következtek egymásra és az ellenség oly gyorsan jutott előre, hogy a megbeszélt intézkedéseket az érdekelt egyházkörökkel már lehetetlen volt közölni. Az ár jött s naponta csapkodta és nyelte a mi unitárius szigeteinket. Szeptember vége felé már székelyföldi egyházköreink közül csak a marosköri esperesség volt még érintetlen. Ehhez és küküllői egyházkörünkhöz is közeledett azonban már az ellenség.

Ekkor Egyházi Képviselő Tanácsunk 1916. szeptember 22-én tartott üléséből a háború által veszélyeztetett maros- és küküllőköri unitárius egyházközségek műbecsü urasztali fölszereléseinek kiválogatásával és biztositás céljából Kolozsvárra hozatalával 366—1916. szám nyilt rendeletével e sorok iróját bizta meg.

Éppen a nyilt rendelet kiállitásának órájában tartott az Erdélyi Múzeum-Egyesület választmánya rendkivüli ülést, melynek tárgya a háború által veszélyeztetett erdélyi terület ingó-műkincseinek biztonságba helyezése volt. E feladat megoldására az E. M. E.-t az erdélyi m. kir. Kormánybiztosság kérte meg. Ez egyik bizottságába, — a Kis-Küküllőtől a Nagy-Szamosig eső veszélyeztetett vonalra, Tavaszy Sándor könyvtári tisztviselő úrral szintén e sorok iróját küldötte ki s pár nap mulva meghatalmazta őt a református egyházközségek anyagának kiválasztásával *Kenessey Béla* református püspök úr is.

Gyönyörü anyagot sikerült biztonságba helyezni. Ennek az akciónak az unitárius egyházközségeket illető részéről nagy vonásokban a Keresztény Magvető olvasóinak is beszámolok.

Menetlevelünk késedelme miatt csak október hó 2-án reggel indulhattunk.

A harcok a betört oláhokkal akkor már Déda-Görgényszentimre—Köhér—Székelymagyarós vonalán folytak s Maros-Torda megye Kis-Küküllő melléki községei, valamint a Görgény melléki falvak és Szászrégenen felül a Maros mentén az összes községek ki voltak ürítve.

Éppen a kiürités következtében le kellett mondanunk arról, hogy a gyüjtőútat Erdőszentgyörgytől fölfelé a Kis-Küküllő mellett kezdjük s a kiüritett *Csókfalvát* mellőzve, *Káli Nagy* István maros-köri felügyelő gondnokunk kocsiján indultunk el a Nyárád mellé és a gyüjtő munkát 1916. október 3-án délután *Nyomáton* kezdtük meg.

Ebben a faluban már menekültek tanyáztak s a Szováta—Marosvásárhely irányában a falú fölött vezető állami úton hetek óta a menekültek ezrei mentek át. A hegytetőre, a községi út torkolatához, elhallszott a Bekecsen működő ágyúink dörgése. — A veszély közel volt. Az emberek lelkén a bizonytalanság kínja ült. Kiküldetésünk is az első percekben inkább aggodalmat okozott, de aztán célját megértve inkább megnyugodtak.

Pethő Kálmán papunk feleségestől és édes apjával, volt papunkkal együtt otthon volt. Az úrasztali fölszereléseket tőle és *Nagy* András gondnoktól vettük át s a harangokra nézve abban állapodtunk meg, hogy nagyobb veszély esetén azokat is alkalmas helyre elrejtik, nehogy balszerencse folytán az ellenség kezébe juthassanak és anyagukat ellenünk használhassák.

Innen nyárádgálfalvi papunk Marosvásárhely felől Nyomátra érkezett szekerével átmentünk *Nyárádgálfalvára*.

Halmágyi János papunkat családostól otthon találtuk. Klenodiumainkat azonban nem vehettük át, mert azokat a községi fogyasztási szövetkezet betonos pincéjébe falazták.

Innen *Nyárádszentlászlóra* érkezve, másnap reggel *Nagy János* lelkészünktől megtudtuk, hogy az egyházközség összes úrasztali készleteit, jegyzőkönyveit és irományait ládákba csomagolva biztos helyre elásták. A lelkész úr az 1916. évi Főtanácson, augusztus 27-én folytatott megbeszélés értelmében az elrejtés helyét irásban megjelölve közölte általunk a Főhatósággal s személyesen is meggyőződhettünk arról, hogy a rejtekhely ügyesen volt megválasztva és leplezve.

Mivel Nyárádszentlászlón nem sikerült fuvart kapni, október

4-én utitársammal gyalog mentünk át *Szentháromságra*. Itt akkora 19. hegyi dandár parancsnoksága székelt. A falú tele volt honvédeinkkel.

Pap Gyula lelkészünk családostól otthon tartózkodott. Az unitáriusok és a reformátusok klenodiumait a nejétől kapott szotyorban hoztuk át Nyárádszentlászlóra. Útközben állandóan láttuk a Bekecs hegy terrászán álló ágyúink villanását s a tőlük tisztes távolban, de elég sűrűn lecsapó oláh gránátok nehéz sötétbarna, cziprusfa alakban felnövekvő füstjét és mindegyre zúgott a tompább vagy hangosabb ágyuszó.

Október negyedikén éjjel szakadatlanul vitték Nyárádszentlászlón át a Bekecs felé teherautókon a csapatokat, lövőszert s folyton járt a nyárádvölgyi keskenyvágányú vonat is. Már reggel jókor szoltak az ágyúk s megkezdődött a mi részünkről az offenziva. Ez aztán szerencsés lett reánk nézve, de még azokban a napokban nem lehetett a jövőt látni s a lakósság futófélben, menekülésre készen, aggódva leste a légvonalban 10—12 kilóméterre folyó harcok sorsát, melytől az ő sorsa is függött. Napról-napra jöttek a hírek a mi átvonuló haderőnk által is okozott sokféle kárról, melyről útunk alatt többször nyilt alkalmunk személyesen is meggyőződni.

Ez az aggodalom és a helyzet bizonytalansága inditott arra mind minket, mind papunkat, hogy ottani templomunknak négyszázados, szúette, megrongált és ott kellően nem gondozható sekrestyeajtaját múzeumi megőrzésre elhozzuk.

Ez az ajtó azon a helyen, a sekrestyéből a torony alá vezető átjáró végén, ahol volt, alig tett már szolgálatot. Szépen faragott alsó diszitménylapja egy évtizeddel ezelőtt leesett, egy darabig külön hevert, s aztán fölszegezték ugyan, de nehány szeget díszitményei rovására ütöttek belé. Anyaga pedig annyira szúette, hogy konzerválás és szakszerü preparálás hiányában pár év alatt a megsemmisülésnek nézett volna elébe. Az ajtóval a helyszinén sem a teljes szúirtó müveletet és a parafin-etetést, sem az évről-évre szükséges terpentinkezelést, elvégezni, s a falusi közönséggel azt a költséget fizettetni nem lehet, amibe az ily müvészi darab állandó konzerválása kerül.

Azon a helyen az ajtó jó hasonmása jobban megteszi a szolgálatot a romlásnak indult eredetinél.

Már régebb is szó volt arról, hogy a művészi becsü ajtó múzeumi megőrzéséről gondoskodni kellene. Most attól lehetett tartani, hogy a falu is a hadak útjába kerülvén, a szép sekrestye-

ajtóból éppen úgy lehet tűziforgács, mint másutt templomok egész padsoraiból, székekből, magánlakások butoraiból, zongorákból, kastélykapukból. Ugy egyeztünk meg tehát, hogy az ajtót a bizonytalanságból megőrzésre beadjuk az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárába, hol megtudják a további pusztulástól menteni, a hol a mi egyik egyházközségünk dicsőségét fogja hirdetni s dicsőségére szolgál egyetemes egyházunknak is.

Az egyszerü letétbe helyezéssel és gondozásba adással azonban még nem lett volna megoldva a templomban, illetve a torony alatti kis szobában az ajtó kérdése. A műemlék jellegű szép templomot nem szabad kontár munkával elcsúfítani és ezzel magunkról a tudatlanság és izléstelenség bizonyítványát kiállitani. A szúette, romladozó régi ajtó helyett pár év alatt így is, úgy is új kellett volna. Ezért abban állapodtunk meg, hogy az ajtó romlandó anyagát a sokszori szállítás veszélyeinek ki nem téve, az egyházközség egy avval mindenben megegyező méretű és diszítését is megörökitő új, diszes, művészi ajtóval becseréli.

Kolozsvárt az ajtó megérkezése után a föltételeket dr. Pósta Béla egyetemi nyilvános rendes tanár úrral, az Érem és Régiségtár igazgatójával megbeszélve, ő még abba is beléegyezett, hogy az ajtót a kivánalmak szerint megcsináltatva, a nyárádszentlászlói unitárius templom szegekkel kivert egyszerü és rozoga külső templomajta helyett is újat készittet, melyet mindenben alkalmaztat a templom stilusához.

Ily módon lehetővé vált, hogy a helyszinén többé kellően meg nem őrizhető szép műdarab méltó helyen és egyházunk nevét hirdetve találjon megfelelő gondozást. Másfelől az egyházközség külön költség nélkül jut gyakorlati szempontból már csaknem használhatatlan ajtói helyett két szép, müvészi új ajtóhoz, mely a templom külső diszét is emelni fogja.

Az új sekrestye-ajtó már készen is van. A Régiségtár az ajtó hátára fölégettette püspükönknek és az egyházközség vezetőinek nevét.

Október 5-én délelőtt Nyárádszentlászlóról *Szentgericzére* mentünk át. *Keresztesi* Dénes papunk nejével együtt otthon volt. Ebben a faluban is számos menekült tanyázott.

A klenodiumok itt is ládástól jól el voltak ásva s előttünk vették ki azokat a földből. Innen a régi urasztali terítőket az egyházközség már ezelőtt mintegy 15 évvel múzeumba adta meg-

őrzésre. A szép régi templom 1670-ben készült mennyezetfestményének lefestését az Erdélyi Múzeum Egyesület figyelmébe ajánlottuk.

Innen aznap estére *Marosvásárhelyre* érkezve másnap átvettük ottani egyházközségünk klenodiumait és *marosköri esperességünk* öt régi jegyzőkönyvét, valamint a marosszentkirályi filialis egyházközség 1701-től kezdődő jegyző- és számadás-könyvecskéjét, s Toldalagi Gábor 1727- és 1729-ben készült kéziratos graduálját. Mindezeket különben *Rédiger Géza* lelkészünkkel már október 3-án délelőtt kiválogattuk s átvételük csak célszerűségből nem történt meg akkor, hogy ne kerüljenek közelebb a harcvonalhoz. A háromnapos gyűjtő-út darabjait október 6-án vonaton elszállították Kolozsvárra.

Október 7-én délelőtt Nyárádszeredába érve, ott a Bocska - téren még trénszekerek táboroztak s hírekre leső hazatérő nyárádszeredaiak, vagy távolabbi menekültek csoportjait lehetett látni. Akkor már a mi katonáink nyomultak a Székelymagyarósnál viszszaszorított oláhok után. *Nagy Benedek* nyugalmazott lelkész, nyárádszeredai gondnokunk elmondta, hogy a nyárádszeredai unitárius leányegyház harangjait elásták, klenodiumai pedig nincsenek. Ezen a vidéken *Nyárádszentmártonban* volt a legközelebbi unitárius anyaegyházközség, hol *Fazakas* Lajos esperesünk, bár ide 14—15 kilóméterre, Köhérnél véres harcok folytak, példaadóan teljesítve kötelességét, családjával együtt otthon maradt. Egyházközsége klenodiumait a kötlevelekkel és értékpapirokkal együtt jó rejtekhelyre elásta. El voltak ásva a jobbágyfalvi leányegyház szerelvényei is. Nyárádszentmártonban igen érdekes emlék templomunknak 1668-ban készült, csinos festett mennyezete és maga a középkori, régi épület, melynek cinteremkapuja is még 1673-ban készült.

A szomszédos *Búzaháza* leányegyházközségünkben *Jánossy* Boldizsár gondnokunk a klenodiumokat előmutatta, de azok között múzeumi megőrzésre való műtárgy nem volt.

Este a mezőn a fuvaros az útat eltévesztvén, *Iszló* helyett *Vadadba* hajtottunk s így az előbbi helység a gyűjtőútból kimaradt.

Vadadban még katonaság táborozott. Papunk, *Bedő Árpád* nem volt otthon. Lakását katonai irodának használták. Sógora, Nagy Dénes egyházközségi gondnok jelezte, hogy feleségével együtt Marosvásárhelyt tartózkodik és vasárnapra, istentisztelet tartására hazavárták. A klenodiumokat különben elásták.

A szomszédos Székelykálban, *Kelemen Árpád* papunk nem

volt otthon s helyette káli származású, derék, buzgó iklandi papunk tartott őszi úrvacsoraosztást.

Október 8-án délelőtt *Nagyernyében* folyt a klenodiumok átvétele, *Vitális* Antal gondnoknál, s délután Iklandon *Mátyus Gerő* papunk és *György* Gyula gondnok adta át az egyházközség nagyszámú úrasztali fölszereléséből, várfalvi Pálffy Zsigmond püspökünk pohara kivételével mindazt, a minek műtárgy jellege volt, egy 1680-beli graduallal együtt.

A gyűjtött anyagot október 9-én Marosvásárhelyt újra vasútra adva, most előbb Marosvásárhely környékén, aztán Szászrégen, Teke, Somkerék, Beszterce és Nagysajó-felé folytattuk útunkat s október 21-én érkeztünk vissza Kolozsvárra.

Küküllőköri egyházközségeinkbe a háború reánk nézve kedvező fordulata következtében a kiszállás fölöslegessé vált.

A beszállított anyagból a kéziratokat az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régi Magyar Könyvtára vasajtós helyiségében tartják, az úrasztali fölszereléseket pedig az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárának Bástya-utcai helyiségében, csinosan kiállítva őrzik. Gyönyörű és fölemelő látványt és mutatványt nyújtanak abból, hogy mit jelentene, ha egyházi múzeumunk volna.

A kiállitott anyagot kolozsvári tartózkodása alatt a református egyházak még gazdagabb, ugyanott lévő emlékeivel együtt királynénk őfelsége is megnézte.

Evolució vagy degeneráció?

Irta: **Vári Albert.**

A vallásoknak is van belső és külső történetük. A vallások is születnek, növekednek, emelkednek és virágoznak. De vannak olyan vallások is, amelyek visszaesnek, elfajulnak, elsatnyulnak s a végén megsemmisülnek. Szóval van vallási evolució és degeneráció. Miből ismerjük meg, hogy valamely vallás az evolució törvénye szerint emelkedőben vagy a degeneráció törvénye szerint hanyatlóban van? Erre nézve egyetlen mértékünk az illető vallásnak alapítója. Minden vallás alapítójának személyében a legtisztább, legtökéletesebb és legerőteljesebb. A vallás fejlődésének egyetlen forrása, tápláló ereje a vallásalapitó hite és élete. Más erővel, más eszmékkel és más tartalommal egyetlen vallás sem tartható fenn, mint amely alapitójának a lelkéből és életéből buzog. Ellenkező esetben bekövetkezik a hanyatlás, a visszaesés, a degeneráció.

A vallási reformator csak akkor jár a helyes úton, amikor a vallás alapítóját tartja szemei előtt, amikor az ő szellemét, az ő igazságait akarja megtisztítani a hozzátoldásoktól, hogy a vallást ősi, eredeti alapjára visszahelyezze. Ha más útat követ, ha idegen fény után halad: akkor hamis próféta és álreformator lesz. Akkor az ő reformja nem vallásjavítás, hanem vallási elkorcsosulás vagy degeneráció lesz.

Ezeket a vallástörténeti megállapításokat olvassuk a magyar prot. irodalmi társaság „Házi kincstár"-ának XVI-ik kötetében, amely „A vallás élete" címen dr. *Szőts* Farkas teológiai tanár és társasági titkár tollából került ki. Habár a kizárólagosságnak semmi tekintetben nem vagyunk hivei, a fennti megállapításokat nagyjában elfogadjuk. De lássuk, hogy ez általános elvek miként nyernek alkalmazást?

„Vallási degeneráció a tibeti buddhizmusban a Buddha istenítése mellett a dalai lámának babonás istenítése." (207. l.) Ezt úgy értjük, hogy mind a Buddha, mind a dalai láma istenítése a degeneráció tüneteit mutatja. „Vallási degeneráció a protestáns kereszténységben . . . Jézus Krisztus istenemberségének megtaga-

dása“ (208. l.). Vagyis itt már a Jézus istenítése evolució, istenemberségének a megtagadása degeneráció. Ami hanyatlás, visszaesés, elsatnyulás és elfajulás a buddhizmusban, ugyanaz fejlődés, haladás, erősödés a kereszténységben. Ami fény, erő és igazság a kereszténységben, az homály és gyöngeség a buddhizmusban. Pedig az igazság szerint ami bűn az egyik helyen, bűn az a másikon is. Ha igaz reformator volna az, aki a tib ti buddhizmust a Buddha és a dalai láma babonás istenítésétől megtisztítaná, a viszonosság elve szerint igaz reformator az is, aki a Jézus istenítésétől tisztítja meg a kereszténységet. De eltekintve az igazságnak és a logikának eme határozott követelményétől, vajjon melyik áll közelebb a kereszténység alapítójának a szelleméhez: A Jézus istensége vagy embersége? Melyik visz közelebb az eredeti kútforráshoz, az-e, ha Jézust istenembernek hisszük, vagy az, ha embernek tartjuk? Jézus ellen reformál-e az, aki a kereszténységből az ő istenségét törli, vagy éppen hozzá közeledik? A fennebb megállapított vallástörténeti igazságok szerint e kérdésre adandó felelet dönti el azt is, hogy Jézus istenemberségének a megtagadása vallási evolució vagy degeneráció?

A kérdés eldöntésénél figyelmen kivül hagyjuk a józan ész itéletét. Mert bár mi erre is sulyt helyezünk, de azt nem kivánjuk istenigéje elébe helyezni. Az emberi rációt nem akarjuk az isteni revelációnak elébe tenni. Az észnek csupán azt a jogot adjuk meg, hogy megkülönböztesse az isteni kijelentést az emberi találmányoktól. De ahol az igaz kijelentésről megbizonyosodtunk: ott az a kezdete, szabálya és forrása a mi hitünknek. Az a kérdés tehát, hogy Jézus a saját istenségét vagy emberségét tanította?

Jézus az Istent egyetlen egynek tanította. Nyoma sincsen tanitásaiban „a lényeg“, „személy“, „egység“ és „háromság“ ama fogalmainak, amelyek későbben a keresztény dogmatikának olyan sarkalatos elvei lettek. Jézus tanításaiból az egy személyü Istenben való hit súgárzik. Az őtet elcsábitani akaró kisértőnek azt mondja: Az urat a te istenedet imádd és csak neki szolgálj“. (Máté 4. r. 10. v.) Az irástudónak azt feleli: „Minden parancsolatok közt az első: Halljad izrael, az Úr a mi istenünk egy Úr“ (Márk. 12. r. 29. v.) „Egy a ti atyátok, aki a mennyben van“ (Máté 23. r. 9. v.) A gazdag ifjunak igy szólt: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, hanem csak egy, az isten.“ (Márk. 10. r. 18. v.) Jézusnak ezen világos kijelentései, melyeket még az evangeliumból szaporithatnánk,

határozottan bizonyságot tesznek arról, hogy az ő lelkében az egy Istenben való hit élt és az egy Istenben személyeket nem külömböztetett meg.

Annál kevésbé kivánta azt, hogy őtet az egy istennel egyenlőnek, ahoz hasonlónak vagy éppen egy lényegünek tekintsék. Ő magát sem istennek, sem istenembernek nem tartotta s ilyet nem is tanított. Ő csak megbizottja (Ján. 5. r. 36.) az Atyának. Ő magától semmit sem cselekedhetik." (Ján. 5 r. 30. v.) Istennek hálát ad (Ján. 11. r. 41. v.) a meghallgattatásért. Egy Isten nem beszélhet igy egy másik Istenhez. Vagy pedig Jézus, amikor imádkozott, (Luk. 22. r. 41—44. v.) sirt Jeruzsálemért, éhezett, (Máté 4. r. 2. v.), szomjazott (Ján. 19. r. 28. v.) s meghalt, akkor mindenható isteni erejéről és hatalmáról tett volna bizonyságot? Azt ellenben sokszor kijelentette, hogy az Atya *nagyobb* mint ő (Ján. 14. r. 28.) Nagyobb a tudásban, (Márk 13. r. 32. v.) nagyobb a *hatalomban* (Máté 20. r. 21—23,), nagyobb a *jóságban* (Márk. 10. r. 17—18. Luk. 18. r. 18. v.) Ezért ő magát embernek nevezi. „Most pedig igyekeztek engemet megőlni, oly embert, ki igazságot szóltam." (Ján. 8. r. 40. v.) Ezekből világosan következik, hogy Jézus istenemberségének orthodox tana nem alapszik az ő tanításain. Azért annak megtagadása nem vallási degeneráció, hanem ellenkezőleg vallási evolució. És ezzel megdől a protestáns kereszténység liberális irányzatára mondott másik itélet is, amely szerint vallási degeneració volna „Krisztus isteni megváltó munkásságának emberi megjavitássá, erkölcsi példaadássá való lefokozása". (i. m. 208 l.) Sőt ez közeledés Jézushoz, aki mondotta magáról: „Én példát adtam nektek." „Ha valaki jönni akar én utánam, tagadja meg magát és vegye fel az ő keresztjét és kövessen engem." (Máté 16. r. 24. v.) „Én vagyok a világ világossága, aki engem követ, nem járhat a sötétségben." (Ján. 8. r. 12. v.) Mit mutatnak ezek, ha nem azt, hogy Jézus nem az ő kiengesztelő halálára helyezte a fősulyt üdvösségünk munkálásában, hanem éppen az ő példájának, az ő világosságának a követésére, az ő életének a megélésére. Ha tehát a szabadirányu kereszténység az ő halálából a hagyományos áldozati jelleget törli s az ő életét, mint tisztán ragyogó példányképet állitja a keresztények elébe, ezen eljárásával közeledik a Mester szelleméhez és igy nem a vallási degeneráció, hanem éppen az evolució törvényét követi.

Az „Á—bé = Ab“ könyve.

Irta: **Gál Kálmán.**

A múlt napokban régi, gyermekkori könyveim és irataim között kutatva, kezembe került egy kis könyvecske, amelynek nagyon megörültem, de — meg vagyok győződve — hogy rajtam kivűl mások is sokan, akik erről tudomást fognak szerezni, különösen tanítók, paedagogusok s akik hajdanában ebből tanultak, örülni fognak.

Nem ide tartozik most ennek paedagogiai méltatása. Én egyszerüen azért fogom ismertetni ezt az érdekes, tanulságos könyvet a „K. M.“-ben, mert — amint a cím-lapja is mutatja — unitárius iskolákban használták, tehát első sorban azokat érdeklik, akiknek szülői, nagyszülői ezekből merítették alapismereteiket úgy az olvasásban, mint egyházi énekeik, a kátékizmus tanulásában, imádságaik elsajátításában és erkölcsi szabályaik megismerésében.

Magam és a velem egykoruak még emlékezni fognak azokra az erkölcsi regulákra, amelyeket ebből a könyvből tanultunk a múlt század közepén, az 50-es, 60-as években. Ugyancsak hangoztattuk: „Jókor kelj fel, öltözz, mosdjál“ stb., „Menj az utcán szépen folyvást“ és a többi szabályokat, valamint azokat az asztalnál mondandó rövid imádságokat is, amelyeket — bizony — a mai gyermekeknek sem ártana tudni.

Ilyen tartalmu ez a kis könyvecske. Teljes címe: „Magyar ábéce a' leány-oskolák számára. Melly némely szükséges fohászkodásokkal és az Unitáriusok' Ujj Énekes könyvből néhány Énekekkel megbővitve ezen újabb formában kinyomtattatott. Marosvásárhelyen nyomult az ev. ref. Főtanoda betüivel 1847. Találtatik Löcsey Spielenberg Lászlónál.“

Az egész könyv 24 oldal, de számozatlan. Nem érdek nélkül való a könyvecske belső tábláján olvasható jegyzés sem, mely szerint „1853-ban Mártius 17-én vettem 12. *krokkal* (olv. krajcár) kis unokámnak *Katso Polinak*, legyen szerentsés, kivánja nagy apja vén Jakab Elek.“ Tehát az erős unitárius, a történetíró, Jakab Elek apja vette unokájának, a ma is élő özv. Gál Károlyné számára, akinek szülői Fele községben laktak, de ő a szentgericei unitárius

iskolában tanult. Igy maradt a könyv e sorok írójának szülőinél, ahonnan hozzám került, aki anyai ágon szintén „a vén J. E.“ unokája vagyok.

De lássuk ennek a becses könyvnek lehető hű tartalmát. Az első oldalon vannak: Nagy kerek Magyar Betük. Azután: Apró Betük. Magánhangzó Betük: a) Röviden ejtve; b) Hosszan ejtve. Mássalhangzó Betük; Dülös Betük. Végül arab számjegyek 10-ig. A második oldalon: A betük öszveszámlálása, vagyis az olvasás (és nem a hangoztatás, ez az ujabb módszeres olvasás-tanítás): a + b = ab; e + b = eb; i + b = ib; o + b = ob; u + b = ub; ö + b = öb; ü + b = üb és így tovább. Feltűnő azonban, hogy — bár hosszú magánhangzókról szól az első oldalon — itt az összeszámlálásban hosszú magánhangzóval alkotott szótag nem fordul elő.

Ezután: „Egyegy szilabából álló szók“ következnek. És így két és fél oldalon végez az *ábéce*, az olvasás összes tudnivalóival. Most: Az Úrimádság, az apostoli hit' formája, az Istennek tiz parancsolati — mind szótagonkint elválasztva voltak a kis leányok (és fiuk) tanulnivalói.

Az egyházi énekekre nagy gondot fordítottak, mert „Nehány legszükségesb énekek, az Unitáriusok megújitott énekes könyvéből“ címen a következő énekek olvashatók: Invocatiok. Templombamenetelkor. Nóta. XLIII. Sóltár 14. verse. Isten' szent házába bemenyek stb.; Nóta CVIII. Sóltár 1. verse: Úr Isten! Kész az én szivem stb.; Uram! templomodba gyűltünk stb.; Teremtő nagy Isten! stb. Szent Ige olvasás előtt. Nóta „Téged illet úr Isten.“ Világosság szent atyja!; Légyen kedves az áldozat stb.; Uram! te hozzád kiáltunk stb.

Vasárnapi Magasztalások, és Esedezések. Hálaadás Isten igéjéért. Adjunk hálát mindnyájon stb.; Isten gondviselése. Reggeli hála érzet. Nóta „O seregeknek Istene.“ Oh egyetlen egy Istenség! Hétköznapi magasztalások és esedezések. Reggel és estve. Reggeli hálaadás és könyörgés. Adjunk hálát a' mindenhatónak stb. Reggeli háláérzet. Nóta „Oh seregeknek Istene.“ Az éjjelnek sötétsége stb. N. Karácsoni magasztalások és esedezések. Krisztus' születése. Nóta „Jer minnyájan örüljünk.“ Úr Istennek szent fia stb. Új esztendei magasztalások és esedezések. Dicsőités és esedezés Isten' oltalmáért. Nóta Dicsöült helyeken. Dicsőséges Isten! Nagy Pénteken. Jézus' szenvedési. Nóta. Mint a' szép hives patakra. Oh Isten, ki a töródött stb. Áldozó csütörtökön. Krisztus' felmagasztaltatása.

Nóta „Krisztus ma feltámada.“ Krisztus mennybe felmene stb. Pünkösti Magasztalások és Esedezések. A’ keresztény vallás’ első győzedelme. Nóta. „Szeret, imád, magasztal.“ Csudálandók úr Isten! stb. Uri vacsorai bérekesztés. Menjetek el békességgel.

Ezzel végződik, amint látható, a minden alkalomra kiválogatott énekek sorozata. A következő három oldalon „Szükséges fohászkodás“ fő cím alatt könyörgések olvashatók. Még pedig: Urvacsorája előtt való könyörgés. Mikor a’ kenyeret veszed. Mikor a’ bort veszed. Urvacsorája után való hálaadás. Reggeli felkeléskor. Foglalatosság közben. Lefekvéskor. Éjjeli álomból felserkenvén így fohászkodjál. Templomba menéskor. Templomból kijövéskor. Asztali áldások: Étel előtt való. Étel után való. Egy oldalt foglalnak el az „Arábiai és Római számok.“ Betükkel és számjegyekkel ezerig.

A könyvecske négy utolsó oldalán vannak azok az erkölcsi szabályok, amelyek valóban olyan értékes kincsek, hogy csupán ezekért érdemes ennek a könyvecskének ismertetése s amelyekben azt hiszem — a paedagogusok ép úgy gyönyörködnek, mint amilyen örömöt szereztek nekem.

„Tanuló gyermekek’ erkölcsi régulái“ a címe és ezek a régulák szószerint így következnek:

REGGEL.

Jókor kelj fel, öltözz, mosdjál,
Az Istenhez fohászkodjál,
Mosd meg szádat, füled, szemed,
Mert frissebb lessz egéssz tested.
Szoktasd hátra a’ hajadat,
Ne lepje bé az orczádat,
Zsiros vagy olajos kézzel
Ne kend, inkább mosd meg vízzel.
Melljre- ’s nyakravalód légyen,
Mivel a csóré nyak szégyen.
Körmödet nagyon ne neveld,
Köntösödet bé ne keverd.
Ruhádat portól megtisztítsd,
A’ csizmádat megcsinositsd.
Szépen menj ki az utszára,
Sokaknak szemük láttára.

AZ UTSZÁN.

Menj az utszán szépen folyvást,
Nem kullogva, nem is futvást,
Ne andalogj, ne kiabálj;
Ne verekedj, ne is hajgálj.
Ne áncsorogj a’ csap-széknél,
Piaczon vagy mészár-széknél.
Ne firkálj házak falára,
Vagy kerités oldalára.
Ruhádot fél válra ne vesd,
Kezed ’s lábod ne hányd, ne vesd.
Derék ember előtt állj ki,
Kalapot végy ’s köszönj neki;
Ha elöll van, ne előzd meg,
Ha hátul van, megálj ’s várd meg,
Keresztül ne menj előtte,
Jobbfelől se menj mellette;
Ha megszólít, frissen megállj,
Mit akar veled, arra várj,
Kalap véve hajtsd-meg magad,
Szokott titulussát meg-add,
Szavát mig elvégzi megvárd,
Beszédét keresztűl ne vágd.
Szólj okosan, nem üngetve,
Nem suttogva, ’s nem hebegve.
A’ mire int, azt meg fogadd,
Ha elbocsát, hajsd meg magad.

AZ OSKOLÁBAN.

Méjj vízbe ne menj feredni,
Jégre se menj csiszinkázni;
De siess az Oskolába,
Mint tudomány hajlékába.
Foglalj helyet, imádj Istent:
Mert úgy nyersz az urtól mindent.
Tentád, pennád, papirossad
Legyen ’s a’ leczkét olvassad.

Társaiddal ne veszekedj,
Hanem leczkédből vetekedj.
Ne társalkodj a roszszakkal,
Hanem csak a' legjobbakkal,
Figyelmezzél a' leczkére,
Tanitódnak intésére;
Ha megdorgál, azt köszönd meg,
Ha megver is, ne utáld meg.
Tanulj gyorsan kis korodban,
Ha jól tanulsz, felkapsz, csak várj,
Kegyes légy az Istennel járj.

A' TEMPLOMBA.

A' Templomba menj csendesen,
Viseld magadat eszesen;
Oda érvén imádkozzál,
Első helyre ne vágyódjál.
Nagyobb ember előtt kikelj,
Ha a' székben szoross a hely:
Ott ne állj meg, és ne pusmogj
Ne harákolj, ne is mormogj,
Figyelmezz a' szónoklóra,
Ne add eszed akkor másra.
Figyeld, mit mond, és tanuld meg,
Feddésé'rt ne neheztelj meg.
Hálákot adj az Istennek,
Ha van mit adj a' szegénynek.
Haza menvén, olvasgassál,
Jó könyvekből, 's tanulgassál.

AZ ASZTALNÁL.

Étel előtt asztal áldást
Mondj 's az után háláadást.
Széket készits asztal mellé,
Elsőktől várj 's úgy állj elé;
Ne válogass a' fő helyben,
Ne finyáskodj az ételben.
Egyél ha van előtted mit,
Ha kevés van, ne szólj semmit.
Ne csemcsegj az étel közben,
Ne szürtyölödj, igyál szépen.
Ujodd ne szopd, fogad ne vájd,
Hogyha köhögsz, takard el szád.
A' csontokat rakd tángyérra,
Ne konyökölj az asztalra.
Távol se ülj az asztaltól,
Egy ölnyire a' tángyértól.
Tángyérom add a' mit kérnek,
Kapd a' széket ha felkelnek.

ESTVE.

Hogy felkelhess jókorára,
Ne vágyj gazdag vacsorára.
Ha ettél ne feküdj mindgyárt,
Állj vagy sétálj, másként megárt.
Még egy keveset olvasgass,
A' jövő napra tanulgass.
Azután pedig imádkozz,
A' nap' folytárol gondolkozz.
Mindenkor egy helyben vetkezz,
Mert könnyebben jútsz mindenhez.
Mondj jó éjszakát mindennek,
Ugy adj álmot a' szemednek.
Ha igy intézed dolgaid'
Jól fognak telni napjaid.
Kedves lészel Isten előtt:
Kedves *minden* ember előtt.

TANULÁSKORI KÖNYÖRGÉS.

Oh lelkeknek teremtője és igazgatója, mindenható Isten! erősitsed és igazgassad az én gyenge elmémet, hogy azokat a' mellyekre tanittatom, figyelmesen halgathassam, és megtanulhassam — *úgy légyen.*

A fennebbiekben közölt részletes tartalomhoz, mert nem volt célom a könyvet nevelés-oktatás céljából ismertetni, nincs mit hozzátenni. Felemlítem mégis, hogy a marosvásárhelyi Löcsey-cég a múlt század második részében nemcsak az akkori egész Marosszéken, hanem az erdélyi részekben mindenütt általánosan ismert könyvkiadó-cég volt, amely a hires „Löcsey-kalendarium“-ot is, ezt a 15 krajcáros naptárt országos hirüvé tette.

A könyvecske erkölcsi régulái pedig annyira átmentek a köztudatba, hogy azokat az erdélyrészi iskolázott férfiak és nők egész életükön keresztül emlékezetükben tartották s alkalom adtával csak úgy citálták a tanulók és felnőtt ifjak fejére is, ha ezek ellen a régulák ellen vétettek. És figyelmesen átgondolva ezek tartalmát, ma is nyugodt lélekkel ajánlhatja minden paedagogus az ő tanítványainak, hogy az elemi iskolakban megtanulják; mert aki ezek szerint viselkedik, arról elmondhatjuk, hogy az kedves Isten és emberek előtt.

IRODALOM.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Előttem van az unitárius igehirdetésnek egy újabb kis kötete*. Már második ebben az évben. Engedje meg, hogy olvastán eszembe jutott egy-két laikus gondolatomat közölhessem Önnel s ha jónak látja, olvasóival is. Csupa pályadíjjal jutalmazott beszédek s ez a körülmény is, de meg a kiadó Gálfi Lőrinc teol. akad. dékán úr előszava is azt juttatja eszembe, hogy itt az utolsó másfél évtized „legjobb szellemi terméséről" van szó. A pályázati feltételek között meg azt olvasom (mindegyikre talál ez, vagy csupán az elsőre?), hogy „népszerű nyelven" írott s „csakis abszolut becsü mű" nyerheti el a díjat.

Mind olyan körülmény, amely a kivancsiságot növeli, a követelményeket meg felfokozza.

A mult alkalommal „Az ember" c. kötetnek sok hibáját és fogyatkozását felemlegettem; de sok szép gondolatában is gyönyörködtem. Nagy fának nagy az árnyéka, gondoltam s bele nyugodtam és nem piszkálgattam a hibákat, hanem kerestem a szépségeket. Persze, azok a beszédek nem léptek fel nagy igénnyel és nem voltak e feltételek békóihoz kötve. Elnézés és megitélés legnagyobb részben a személyi hatás dolga volt.

Itt más az eset. Jutalmazott beszédek, melyeknél feltétel a népszerű nyelv. Ez a két körűlmény irányítja az itéletet.

Azzal kezdem benyomásaim ismertetését, hogy ezeknek olvastán sem hibákat nem vettem észre, sem különös jelességeket s hozzáteszem, hogy szinte áhítoztam hibák után, hogy egy-egy gondolat gyönyörű lendületében is gyönyörködhessem. Nem lett részeműl sem ez, sem az. Valami kimért józanság, valami sem hibázni, sem jeleskedni nem képes középszerűség, az érzésnek el-elszikkadó szegényes patakja, a gondolatnak szárnyra nem kapó lassú cammogása, a mondatok fűzésének valami hétköznapi tisztasága és korrektsége, melyből azonban hiányzik a nemesebb izlés, a forma finomsága; ez az, ami jellemzi ezeket a beszédeket.

A másik könyvnél kiemeltem azt az emelkedett gondolatkört, melyet írójának kedves olvasmányai: Emerson, Ruskin stb. nyúj-

* Pályadíjjal jutalmazott unitárius egyházi beszédek. Kiadta Gálfi Lőrinc teol. akad. tanár. Kolozsvár, 1916.

tanak. Itt kimerül ez a kör a biblia hatásában. Nem akar ez kifogás lenni. Honnan merítsen a pap, honnan bizonyitson, ha nem a bibliából? De a jó pap holtig tanul. Ezek a papok *csupán* a bibliából tanulnak. Az egész könyvön alig egy-két helyen csillámlik át Channing és talán Renannak nem hatása, hanem — egy-két gondolata. Nem azt kívánom én, hogy a pap nagy gondolkodók szellemi morzsáin kérődzék s azokat adja le hallgatóinak. Hanem csak azt, hogy folyton tanuljon, mindig mélyrő merítsen, mert csak ennek van üdítő íze, ere e és frissesége.

A 9 beszéd mindössze 4 szerzőtől van: 3—3 Kelemen Árpádtól és Kovács Lajostól, 2 Ürmösi Károlytól, 1 Ádámosy Gábortól. Ha most azt kérdezem: melyikök szolgálja jobban és több eredménnyel célját, „a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének serkentését", azt felelem rá: ezt a célt megítélésem szerint Kelemen beszédjei szolgálhatják legtöbb sikerrel. Beszédjei elég rövidek, (a legtöbb beszéd igen hosszú!) jól átgondoltak, stilusa egyszerű, dísz nélkűl való, simán gördülő, népszerű, tételét soha egy percre sem téveszti szem elől, mondanivalóit centrikusan sorolja szerves összefüggésben témája körül; hasonlatait szerencsésen a nép szemléletköréből veszi. Úgy képzelem, hogy beszédje teljesen kész van fejében, mikor asztalához ül, hogy lemásolja.

Kovács Lajos beszédjei néhol nehézkes, sleppes mondatokkal terhesek; igen hosszúak, különben jól átgondolt termései egy gondolkozni s olvasni is szerető embernek. Legtöbbször van mondanivalója, de stilusán nincs egyéni szín, beszédjében sok az elmélkedés, a hallgató figyelmének nem ad nyugvó pontokat. Ürmösi beszédjeit a reflexió tulságos szerepe és hideg dogmatikus okoskodás jellemzi s mondjuk ki: teszi nehézkesekké. Ott is elmélkedik, ahol buzdítani kellene, ott is, ahol végezni kellene. Tárgyalásának helyesek a szempontjai, de maga a tárgyalás szétfolyó, erőtlen, meggyőzni, magával ragadni nem képes, hosszú, (egyik beszédje 22 oldalra terjed s ez már ezért a formai okért sem felel meg a feltételeknek), sok helyt csupa szentírásbeli citátum, néhol egy-egy kommentárral tarkítva. Egyik beszédjében a 21. oldalon még exkuzálja magát, hogy „minden hosszabb fejtegetés mellőzésével" buzdítja hallgatóit.

Ádámosy beszédjét nem tartom sikerültnek, csupán az első rész felel meg a várakozásnak.

Összegezzek? Ha ez a kötet a szószéki szolgálatnak az utolsó másfél évtizedben a legjobb termése, akkor az igehirdetés nálunk Péterfi, Derzsi, Ferencz József stb. óta lejtőre jutott. Fáj ezt kimondanom, de lelkem késztet rá s tollam nem tud azzal ellenkezőt leírni, mint amit eszem diktál.

Ha azonban Szerkesztő úr úgy látja jónak, hogy ezek a szubjektiv megjegyzések köztünk maradjanak, nehogy használás helyett ártsanak, akkor papirkosárba velök.

Fogadja szíves köszöntésemet. *Nyárádmenti.*

Értesítőink. Kolozsvári kollégiumunk és székelykeresztúri főgimnáziumunk legújabb értesítői az 1915—1916. isk. év képét hűen tárják előnkbe. Az elsőből a teológiai részt szerkesztette Gálfi Lőrinc dékán, a főgimnáziumra és elemi iskolára vonatkozó részt dr. Gál Kelemen igazgató. Az utóbbit Pap Mózes igazgató szerkesztette. Mind a kettő az első helyet a *Kuncz Elek* főigazgató emlékének szenteli s kegyeletes szavakban emlékezik meg iskoláinknak ez önzetlen lelkű jó barátjáról. A kegyeletes bevezető hang után a háború romboló és pusztító hatása érzik ki az értesítőből. *Teológiai* intézetünk az idén új cimet kapott: Teológiai Akadémia. Belsőleg is a fejlődés jelei mutatkoznak. Egy új tanárral gyarapodott *Györfi István* személyében, ki „A vallás filozófiája" cimű értekezésével foglalta el ünnepélyesen tanszékét. Az értesítő egész terjedelmében közli a székfoglaló értekezést a *dr. Boros György* megnyitó imádságával, a *Gál Jenő* elnöki megnyitójával, a *Gálfi Lőrinc* dékán üdvözlő és tanév megnyitó beszédével együtt. A fejlődés jele az is, hogy a tanárok szaktárgyaik egy részét jegyzet alakban sokszorosítva a hallgatók kezébe adták, ami munkájukat nagyon megkönnyíti. Ennek a folytatása nagyon kivánatos. És kivánatos különösen, hogy lelkésznövendékeink a lelkészi hivatás gyakorlati munkájával is a lehető behatóan megismerkedjenek, hogy az életben annál helytállóbb lelkészek kerüljenek ki az Akadémiáról. Igy a méhészeten kivűl, amely csak másodrendű érdek, különösen a vallástanítás gyakorlati ágát óhajtanók előbbre vinni, mert a szószék mellett az élet ezt tette a lelkész főhivatásává. Az a cél, hogy tudománnyal ékeskedő, de lélekben is mind buzgóbb lelkészek vegyék kezükbe ügyünk szolgálatát. Különben a tanév, mely szept. 13 án nyilt meg, a rendes mederben folyt le. A hallgatók létszáma 24 volt, akik a nehéz viszonyok között eleget tettek a tanulmányi és erkölcsi kivánalmaknak. Feltűnő az, hogy bár öszszesen mintegy 8 pályadíj volt kitüzve, pályamű csak kettő érkezett s jutalmat egy kapott. A hallgatók különböző cimeken, több mint 18,000 kor segélyben részesültek.

A *kolozsvári főgimnázium* a legteljesebb mértékben érezte a háború szenvedéseit. Rendes helyiségei katonai kórház céljaira vannak lefoglalva. Szűk helyiségekben összezsufoiva és sok nélkülözéssel küzdve kénytelen végezni munkáját. Az eddig tanított tárgyak közűl többet meg kellett szüntetnie s a többi tárgyak tanítása is részint a tulzsufoltság, részint a szertárak hozzáférhetetlensége miatt meg van bénítve. A tanárok közűl 5-ön katonai szolgálatot teljesítettek. A tanulók közűl többen önkényt jelentkeztek katonai szolgálatra, sokat pedig a felsőbb osztályból besoroztak. Az itthonmaradt tanárok igyekeztek a háború által adott új helyzethez alkalmazkodni. A rendesnél több órát vállaltak; az ifjusággal együttesen földmivelési munkára vállalkoztak; segélyeket gyüjtöttek hadi célokra s maguk is fizetésük 1%-át felajánlották Mindezek a súlyos körülmények a tanulmányi előhaladásra káros hatás-

sal voltak. Azonban erkölcsi tekintetben a háborús viszonyok sok szép jellemvonást hoztak felszinre az ifjuság között.

Az iskolai esztendő 8 hónapig tartott s igy a tantárgyakat csak összevontan lehetett elvégezni. A bennlakás és élelmezés is sok gondot okozott, de azért az egészségi állapot elég jó volt. Osztályvizsgálatot tett 323 tanuló, kik közűl 182 volt unitárius, ami 56·52%-nak felel meg. A tanulók ösztöndíj, segélyezés, jutalom és pályadíj cimen 29,429 kor. 58 fillért kaptak.

Az elemi iskolában a tanulók száma 88 volt, kik között 41 unitárius. Buzgó és szakavatott tanítók vezetésével kellő eredményt ért el.

A kolozsvári értesítő, röviden, tömören adja elő az iskolai év főbb eseményeit s ezért a rendesnél kisebb terjedelmű, amit a háborús nyomdai viszonyok kellően megokolnak, sőt követelnek.

A *székelykereszturi* gimnázium életében nagyjelentőségű, történelni év volt az 1916—17. isk. év. Az új gimnáziumi épület felszerelése, a VIII. gimnázium beállítása és konviktus létesítése új korszakot jelent ez iskolánk történetében. Régí vágyak, remények és lelkes törekvések jutottak nyugvó ponthoz a főgimnázium betetőzésével. A sok áldozat és lelkes buzgóság közűl itt különösen ki kell emelnünk *Pap Mózes* igazgató érdemeit, ki szivós kitartásával és lankadást nem ismerő ágilitásával elévülhetetlen érdemeket szerzett ez iskola kifejlesztése körűl. Mellette a tanári kar is kivette részét a nemes munkából. Önként, a rendesnél több óra tartására vállalkoztak, hogy a VIII gimn. oszt. beállítása nagyobb áldozat nélkűl lehetséges legyen. A társadalom is meghozta a maga áldozatait. Az értesítőben elszámolt jótékony adományozók közűl kiemeljük különösen az id. *Tana Sámuel* és *Répa Mihály* ai., *özv. Szakács Károlyné* és a *dr. Pálffy Jenő* nevét, kik részint pénz, részint könyvadományaikkal irták be nevüket az iskola történetébe.

Sajnos, hogy a tanuló ifjuság nem méltányolta kellően az érdekében hozott szellemi és anyagi áldozatokat. Sem tanulmányi, sem fegyelmi tekintetben nem felelt meg a követelményeknek. Hisszük, hogy ez nagy részben a háború bomlasztó hatásának tulajdonítható.

Különben a tanév, mely május végéig tartott, rendes mederben folyt. A tananyag, a háborús viszonyoknak megfelelően, összevonva, feldolgoztatott. Az egészségi állapot jó volt. A tanulók kerti és mezei munkát is végeztek. A tanulók száma 232, kik közűl 134 volt unitárius. Különböző cimeken 8129 kor. 25 fill. segélyt és jutalmat kaptak.

Ezeken kivűl az értesítő nagy részletességgel közli az isk. év egyéb eseményeit, valamint a Kárpáti ünnepen és a Testedző kör ünnepén mondott beszédeket. *Borbély Ferenc* tanárnak „A háború és költészet,“ az igazgatónak „Az iskola feladata a nagy idők nyomán“ cimű értekezését is adja. Egy kis tömörség és összevonás a költség kimélése mellett az értesítőnek is előnyére lett volna.

Értesítőink eleven bizonyságot tesznek a mellett, hogy az iskolák falain belűl, a jelen súlyos viszonyok között is, lelkesen foly az építő munka, mely egy jobb és boldogabb jövendő megalapozására van hivatva. Adja Isten, hogy egyházunknak és társadalmunknak az intézetek érdekében hozott sok áldozatai nyomában, a tudományokkal ékeskedő s vallásos és egyházias érzésben gazdag ifjuság fejlődjék. *V.*

Uj Testamentom azaz Istennek új szövetsége a mi Urunkban a Jézus Krisztusban. A reformáció négyszázados örömünnepére magyar nyelvre fordította Dr. Masznyik Endre theol. akadémiai igazgató tanár. Első kötet. Evangelium. Egy füzet ára 1 k. 60 fill. Pozsony. A fordító saját kiadása. 1917.

A legújabb magyar bibliafordítás első füzete, mely a Máté szerinti evangelium 24 részét foglalja magában, megjelent. A forditó igérete szerint 1917 okt. 31-re készen lesz az Új Testamentom két kötetben. Nagyfontosságú esemény. Mi annál inkább örvendünk, hogy éppen Masznyik Endre vállalkozott erre a nehéz feladatra, akinek a teológiai irodalomban jól ismert neve, tudása és törzsgyökeres magyarsága kellő biztosíték arra, hogy a Jézus evangeliuma méltó ruházatban fog a magyar olvasó kezébe kerűlni. A már megjelent első füzet teljesen megfelel a várakozásnak. A fordíto szakított azzal a hagyományos felfogással, mely a biblia nyelvét megkülönböztette a mai élő nyeivtől s azt bizonyos régi, avult zamat nélkűl elképzelni sem tudta. Ez a füzet a mai magyar nyelven adja az istenigéjét. S ha ez eljárással a biblia lelkét és szellemét közelebb vihetjük a magyar olvasó közönség s általában a kereszténység szívéhez és értelméhez, akkor gazdag kárpótlást találunk a hagyományos nyelvezet elhagyásáért. És ebben nem is kételkedünk. Az új Máté evangelium határozottan lebilincsel s mint olvasmány is kellenes, mert teljesen a mi nyelvünkön szól hozzánk. Részletesebb ismertetés helyett, melyre talán későbben lesz alkalmunk és terünk, most állitásunk igazolására csupán egy pár összehasonlítást teszünk az 1562-ben Kolozsvárt megjelent *Heltai Gáspár*- egy 1608-ban Hanovíában megjelent *Károlyi Gáspár*-féle szöveg és a *Masznyik* fordítása között. A Máté 5. r. 3. versét Heltai igy adja: „Boldogok, a kik *lélekben* szegények, mert övék a mennyeknek országa." Ugyanez a szöveg Károlyinál így hangzik: „Boldogok a *lelki* szegények, mert övék a mennyeknek országa. Masznyik meg így fordítja: „Boldogok, a *szegények* — lélekben, mert övék a mennyeknek országa " Vagy pedig hasonlítsuk össze a Caesarea Filippii jelenet fordítását, mely Máté 16. r. 13. s köv. verseiben van. *Heltai*: „Mikor pedig Jézus jött volna a Philleptől neveztetett Caesareának határiban, kérdé az ő tanítványit mondván: Kinek mondanak engemet lenni az emberek, amaz embernek fiának-e? Ők pedig mondának: Némelyek Keresztelő Jánosnak, némelyek Illyésnek, némelyek Jeremiásnak, avagy egynek a propheták közűl. Monda ő nekik: Hát tü kinek mond-

tok engemet lenni? Felele Simon Péter és monda: Te vagy ama Krisztus, az élő Istennek fia. Felele Jézus és monda őneki: Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert test és vér nem jelentette ezt teneked, hanem az én Atyám, ki mennybe vagyon. De én is mondom neked, hogy te vagy a Péter és e kőszálra építem az én egyházamat és a pokolnak kapui ellene nem állhatnak."

Károlyi: „Mikoron ment volna Jézus a Caesareanak tartományába, mely Philep királyról neveztetik, megkérdé az ő tanítványait, ezt mondván: Engemet, embernek fiát, kinek mondanak lenni az emberek? Azok pedig mondának: némelyek Jánosnak, némelyek Ilyésnek, némelyek Jeremiásnak, vagy egynek a prófétàk közűl. És monda nékik: ti pedig kinek mondotok engemet? Felelvén pedig Simon Péter monda: Te vagy amaz Krisztus, az élő Istennek fia. Akkor felelvén Jézus monda néki: Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert az test és az vér ezeket nem jelentette neked, hanem az én menyei Atyám. De én is mondom neked: Te Péter vagy és ezen a kőszálon épitem fel az én Anya szent Egyházamat, és a pokolnak kapui nem vehetnek azon diadalmat."

Masznyik: „Hogy azután Caesarea Filippi határába ért volt, megkérdezte tanítványait, mondván: Mit mond a nép, ki az ember fia? Ők pedig mondták: Egyesek, hogy János, a Keresztelő, mások, hogy Illés, egyebek meg, hogy Jeremiás, vagy hogy a próféták valamelyike. Monda nékik: És ti mit mondotok, ki vagyok én? Erre Simon Péter felelt, mondván: Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia. Jézus pedig válaszolván, monda neki: Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert ezt neked nem ember, hanem az én menyei atyám jelentette ki. Immár én is mondom neked: Te Péter (szikla) vagy és erre a sziklára épitem az én egyházamat és azon a pokolnak kapui sem diadalmaskodnak."

Ezek után mi a legújabb magyar biblia-fordítást olvasóink figyelmébe ajánljuk. Az újszövetség körülbelöl 10 füzet lesz és 16 kor.-ba kerűl. Az előfizetés dr. Masznyik Endre cimére Pozsonyba küldendő. *V. A.*

Raffay Sándor: Nemes ösvényeken. A magyar ifjúság számára. Budapest. 1917. Kiadja: A magyar prot. irodalmi társaság. Ára 5 kor. 254 l.

Eléggé nem méltányolható az a törekvés, mely azt tüzi célul, hogy a magyar ifjúságot megfelelő olvasmányokkal lássa el, melyek a jövő nemzedék lelki világát a legjobb és legnemesebb ösvényekre irányítsák. Ezt a célt szolgálja ez a csinosan kiállított s találó rajzokkal illusztrált kötet, melyben történeti, költői elbeszélések, versek és bölcs mondások váltogatják egymást. Az egyes darabokat a szerkesztő nagy gonddal és jó ízléssel válogatta ki. De egy megjegyzést, mint vallásos társaság kiadványára, még sem hallgathatunk el. Igaz, hogy ez a kötet a háború levegőjében született. A mai ifjúságot első sorban a háborus történetek érdeklik.

Tapsol a magyar katona ügyességének, melylyel az ellenséget törbe csalja s lelkesűl az ellenség megsemmisítésén. Ennek a hangulatnak tulajdonítható, hogy ebben a kötetben túlnyomóan sarkantyus vitézekkel, katona ruhába öltözött alakokkal és katonai jellemekkel találkozunk. De vajjon, ha elmúlik ez a háborus hangulat, akkor is ez lesz-e az a nemes ösvény, a melyre a magyar ifjuságot vezetnünk és irányítanunk kell? Ebből a szempontból s a mű további érvénye szempontjából ohajtottuk volna, hogy a háborus történetek és elbeszélések mellett több legyen benne az evangéliumi tartalom, mely a békés munka, a becsületes polgári foglalkozás és az emberszeretet előnyeit domborítja ki s nem a harctereken, hanem a békés élet munkamezőin jelöli meg azokat a nemes ösvényeket, melyeken a magyar ifjúságnak haladnia kell. Ilyen általános érvényünek tartjuk e kötetben pl. Lampérth Gézának „Megujhodás“ cimű elbeszélését, vagy „Amárusz mester“ című versét. Azonban e megjegyzésünk mellett is készséggel ismerjük el, hogy e mű nagy nyereség ifjusági irodalmunkra s a ma ifjusága nem csak szórakozást, hanem bőséges lelki táplálékot is talál benne.

V. A.

Lukácsy Imre. Egyházi beszédek. II-ik kötet. Ára füzve 4·50 K., kötve 6·50 K. Hoffmann és Kranovitz. Debreczen 1916. 225. l.

Ez a kötet 28 egyházi beszédet foglal magában. Nagy részben homiliák, nagy alapossággal kidolgozva. Mindenütt a bibliához ragaszkodik az író, de itt-ott a háborus hang is megcsendűl a dolgozatokban. Jézusnak nehány közismert példázatát érdekes magyarázat kiséretében mutatja be. Szerintünk azonban nem emeli a dolgozatok értékét a kálvini dogmáknak kiélezése. Ezen kivül egyházi beszédekben az észhez szóló magyarázatok mellett több melegséget és a szív meginditását célzó elemet várunk. Ezt e kötetben csupán „Az Úr békességet szól az ő népének“ cimü beszédben tapasztaltuk. Egy pár ellenmondást is vettünk észre. Pl. Az emlitett jól sikerült beszéd mellett érthetetlen „Krisztus vallása és a háboru“ cimü, amelyben ilyen kijelentést teszen: „Hogyan lehetne hát Krisztus és az ő egyháza ellensége a háborunak, mikor az szolgáltatja leghivebb követőit, legderekabb polgárait.“ (210 l.) E megjegyzésektől eltekintve a beszédek általában épitő hatásuak s kellő kritikával használhatók.

„Unitárius Szószék.“ XI-ik kötet. Szerkeszti Ürmösi József homoródszentpáli lelkész. Előfizetési ára 6 kor. Kiadja az egyetemes unitárius lelkészkör.

Az „Unitárius Szószék“ XI-ik kötetében is egyházi beszédek, keresztelési és temetési beszédek váltogatják egymást. Ismertebb beszédiróink mellé sorakozik a fiatalabb nemzedék is. Az egyházi dolgozatok nem mind egyforma értéküek, de általában fejlődést és haladást tapasztalunk. Ezt a kötetet különösen értékessé teszi az,

hogy ebben jelent meg a Br. Daniel Lajos által kitüzött 50 koronás pályadijra beérkezett 13 egyházi beszéd. A pályadijat az olvasók szavazat többséggel itélik o a a legsikerültebb beszédnek. Az eredményt a folyó évi első füzetben hirdeti ki a szerkesztő Ez a pályázat bizonyos nemes versenyt fejt ki lelkészeink között, ami egyházi beszédirodalmunknak csak előnyére válhatik. Nagyon kívánatos, hogy a kezdettel mutatkozó szép siker, ujabb pályadijak kitüzésére serkentse tehetősebb hítrokonainkat. Ugyancsak az egyházi beszédek nivójának emelkedésére vezethet a szerkesztőnek azaz újítása, hogy egy „Szemle" cimü rovatot nyitott, melyben a már megjelent beszédek birálatát közli; mert az igazságos és elfogulatlan kritika csak épitő és fejlesztő hatásu lehet. E rovat alatt ismerteti a szerkesztő a magyar prot. egyházi beszédirodalom újabbi termékeit, amely szives előzékenységet szintén csak elismerni és köszönettel fogadni lehet. Szóval a Szószék kedvező előjelek között indult a második decenniumba. Vajha tovább haladása mindig a mi lelki erősödésünket és kiapadhatatlan lelkesedésünket mutatná s ne csak a jelenben világolna, hanem romolhatatlan emléket emelne a mi munkásságunkról az utókor számára is.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az úrvacsorai pohár. A Kálvin-szövetség f. é. január hó 18-án tartott gyűlésében nagy érdeklődés mellett vitatkoztak arról a kérdésről, hogy vajjon fenntartható-e az a gyakorlat, hogy a hivek egy pohárból vegyék az úrvacsorai bort? A kérdés vitatásánál megszólalt a vallás és a tudomány, a hagyományokhoz ragaszkodó konzervativizmus és a fejlődést ohajtó liberális szellem. A többség eltörlendőnek tartja az egy kehelyből való úrvacsora-vételt. Bármilyen szépnek s az úrvacsora célját szimbolizáló gyakorlatnak tartsuk az egy pohárból való ivást, mégis azt korunk egészségügyi kívánalmaival nem tudjuk összhangzásba hozni s az a felfogásunk, hogy a prot. egyházak inkább engedjenek a külsőségben, mint hogy a miatt a lényegnek ártsanak s egyeseket a miatt az úrasztalától elidegenítsenek.

Magyarország nemzeti jövedelme. Fellner Frigyes akadémiai székfoglalójában a magyar birodalom jövedelmét 6742 millióra, Ausztriáét 12565 millióra teszi. Ez összegek aránya szerint Magyarországot csupán 34·92%, quota illetné az érvényben levő 36·4% kulcs helyett. Ez azt jelenti, hogy Magyarország 1·48%-kal járul gazdasági erején felül a közös költségekhez. Ennek megállapítása nagyon fontos különösen most, mikor még nem tudjuk, csak sejtjük, hogy a háború végén minő nagy terhek fognak reánk szakadni. Egy másik megállapítása az, hogy 1901-től kezdve a nemzeti jövedelem nagyobb mértékben növekedett, mint az adó, úgy, hogy 1901-ben a jövedelemnek 35·82%-a esett adóra, 1913-ban már csak 29·25%-a. „Magyarország közgazdaságában még nagy adóerő lappang", mondja Fellner. Egy nehány évvel ezelőtt a nemzeti vagyont 45·1 milliárd koronára tette; a 6742 millió jövedelem e vagyon 16%-os jövedelmezőségének felel meg; holott pl. Németország 360 milliárd vagyona csak 40 milliárdot, azaz 10%-nál csak valamivel többet jövedelmez. Közgazdasági kérdésekkel foglalkozók a magas jövedelmezőségek okát abban látják, hogy Fellner a nemzeti vagyont alacsonyra értékelte. Szende Pál kimutatta, hogy csak a föld értéke körülbelől ugyanannyi, mint amennyit Fellner az *egész* nemzeti vagyonra nézve megállapított.

Tanárok a háborúban. Két év alatt katonai szolgálatra bevonult 1148 tanár. Közülök hősi halált halt 101, eltünt 14, meghalt 6, hadifogságba esett 123, megsebesült 158, beteg volt 139, mint rokkant szabadságoltatott 11, mint segédszolgálatos szabadságoltatott 107, fogságból kiszabadult vagy megszökött 4, önként jelentkezett katonai szolgálatra 22, kitüntetést kapott

246, akik együttvéve 315 kitüntetést kaptak. Még pedig egy kitüntetést kapott 190, kettőt 47, hármat 5, négyet 4. A kitüntetések így oszlanak meg: Hadi-ékítményes III. o. vaskorona-rendet kapott 2, hadi-ékítményes III. o. katonai érdemkeresztet 44, ezüst Signum Laudist a vitézségi érem szalagján 14, bronz Signum Laudist a vitézségi érem szalagján 136, koronás arany érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján 4, arany érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján 3, koronás ezüst érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján 1, hadseregfőparancsnoki elismerést 4, német II. o. vaskeresztet 3, német Krieger Verdienstet 1, arany vitézségi érmet 5, I. o. ezüst vitézségi érmet 34, II. osztályut 43, bronz vitézségi érmet 8, II. o. lelkészi érdemkeresztet a fehér-vörös szalagon 8, a Vöröskereszt II. o. díszjelvényét 5.

Képes levelezőlapok az iskolában. Az iskola mindig hálás talaja volt a különféle jótékonycélú gyűjtéseknek. Különösen a háború óta valóban sok mindenféle célra veszik igénybe a tanulók filléreit. Az Országos Anya- és Csecsemővédő-Egyesület az iskolákban indított képes levelezőlapjaival akciót s erről csak azért emlékezünk meg külön, mert a *jövő* Magyarország érdekeit viseli szivén és olyan szerencsés gondolattal kezdi a gyűjtést, hogy tulajdonképen nem kér, hanem ad. Művészi képeslevelezőlapokat hoz forgalomba, melyeket művészek és nevelők válogatnak ki s magyar ipar állít elő. Minden tanulónak több levelezőlapra van szüksége. Most már csak arról van szó, hogy ezt a szükségletét ne a boltok, a kereskedések útján szerezze be, hanem annál, aki az Egyesület levelezőlapjait árusítja. Történelmi, irodalmi tárgyú, szép kivitelű képeket kap, melyen esztétikai ízlését is fejlesztheti s mellékesen nyomorban tengődő magyar anyákat támogathat a gyermek születéee előtt és után.

Dóczi Imre ünneplése. Nem egyházunk kötelékébe tartozik. De a magyar közoktatásügy buzgó szolgálatában eltöltött negyven év fordulója kedves alkalom nekünk, megemlékezni azokról az értékes szolgálatokról, melyek az ő széles körben tisztelt és érdemes nevéhez füződnek. Kezdetben mint tanár, később mint igazgató és középiskolai felügyelő működött a magyar kultura barázdáiban a tiszántuli ref. egyházkerület kebelében. Klasszikus műveltségét a keresztény világnézet szelleme hatja át s egy hatásokban gazdag élet fénye és áldása sugározza be. Ez eredményekben gazdag pálya előtt hajtotta meg lobogóját bensőséges házi ünnepély keretében a debreceni tanári kör és a tiszántúli ref. egyházkerület közgyülése, melynek ékes szavú püspöke a tanítvány hálájától és szeretetétől áthatott beszédben üdvözölte a jubilánst. Ilyen emberekre volna szüksége a magyar közéletnek, a magyar kulturának, akik nem csillogni, nem szerepelni kivánnak, hanem csöndben, zajtalanul, de áldásosan működni, hatni és alkotni.

Tisztelettel és őszinte elismeréssel köszöntjük s éveihez még számos évet kivánunk.

Az 1848. évi XX. t. cikken alapuló igények megállapítása céljából a reformátusok konventje a következő alapelveket állapította meg:

1. 5000 lélekszámon felül minden megkezdett 5000 lélek után egy templom és egy lelkészi állás veendő fel.

2. A segédlelkészek száma a rendes lelkészek számának $^{1}/_{5}$-ében állapítandó meg.

3. Lelkészek és vallástanító lelkészek fizetésére az állami középiskolai tanárok fizetése veendő fel. Segédlelkészek fizetésére 2000 kor. és 500 kor. lakpénz szükséges.

4. Az elemi népiskolák szükséglete *ott is beállítandó, ahol állami vagy községi iskola van,* de a ref. tankötelesek száma akkora, hogy egy tanerőt igényelhetnek.

5. Minden megkezdett 50 gyermek után egy tanító számítandó.

6. A templom értéke ott, ahol 500 lélek van 90000, 1000 léleknél 160,000, 2000 léleknél 280,000, 3000 léleknél 320,000, 4000 léleknél 480,000 koronában veendő fel. Az évi szükségletbe ezen összegek 400 évre kiszámított annuitása állíttatik be.

7. A most meglévő templomok közül a falusiak 40,000, a városi jellegű községek templomai 200,000 kor. értékkel veendők fel, 100 illetőleg 200 éves annuitással.

8. Minden megkezdett 50 tanköteles után egy tanterem 5000 kor. értékben 100 évre számított annuitással.

9. A most meglévő iskolák 2500, illetve a városiak 5000 korona értékkel veendők fel 50 éves annuitással.

10. Egyéb iskolák teljes tanári karral állami mérték szerint veendők fel. Főgimnáziumi épület 300,000 egyéb, 200,000 kor. értékben 150 éves annuitással vétetik.

11. Önálló kántorok javadalma 2000 kor. fizetés és 500 kor. lakáspénz a nem önállóké 240 kor.

12. Minden megkezdett 100 óvodaköteles után beállítandó egy ovónői állás állami fizetéssel.

13. Az esperesek fizetését 4000 koronában, hivatali helyiség bérét 500 koronában állapították meg.

14. Az egyházmegyei gondnokét 1000 koronában, a jegyzőkét, a pénztárnokét, ellenőrét, levéltárnokét 1000—1000 koronában.

15. A püspöknek 24,000 kor. fizetés, lakáspénz 6000 kor. Főgondnoknak utiáltalány 4000 kor. Egyházkerületi főjegyzőknek 2000 kor., a jegyzőknek 500 kor.

16. Minden egyházkerület szükségletei közé felvétetik a meglevőkön kivül egy tanító, egy tanítónőképző, egy polg. fiú és leány és egy gimnáziummal kapcsolatos leányiskola. Az egyetemes egyháznál pedig egy polgári tanító és egy tanítónőképző intézet vétetik fel. (Ev. Lap, 1917. 1. sz.)

Koronázási ajándék. Megbizható hirek szerint a király a nemzet koronázási ajándékát, az 50000 aranyat a rokkant katonák javára, a királyné a magáét Pro Transsylvania az erdélyi menekültek javára fogja adományozni. Ez az elhatározás beszél magáért, nem szorul dicséretre.

I. Ferencz József király hagyománya. Ujsághirek szólanak arról, hogy a megboldogult király végrendeletében magánvagyonából hatvan milliót hagyott a háború sebesültjei, rokkantjai s az elesettek hátramaradottjai javára. Leányai és Rudolf néhai trónörökös leánya 20—20 milliót örököltek, 10 millió koronát különböző célokra hagyományozott.

Jubileumi esztendő. A hazai református és ág. hitvallású evangelikus egyházak a folyó jukileumi esztendőt a reformáció 400 éves fordulójának megünneplésére használják. *Kenessey* Béla, az erdélyi ref. egyházkerület püspöke újévi körlevelében a papságot arra hivja fel, hogy az egész esztendő igehirdetése egy helyesen átgondolt, egységes terv szerint történjék s erre nézve igen értékes tanácsokat és utmutatást ad. Úgy látszik, hogy — igen helyesen — nem külső űnneplésekkel, hanem alkotásokkal és a protestans öntudat tervszerű fejlesztésével és ébresztésével akarják megünnepelni az évfordulót, hirdetvén a lelkiismereti szabadságot, melyet a reformáció adott vissza a világnak.

Főiskolai hallgatók. Az 1916—17. tanév első felében a budapesti tudományegyetemen beiratkozott hallgatók száma 3950. A mult tanév első felében 3889, növekedés 61. A kolozsvári egyetemen 420, apadás 283, a debreceni egyetemen 257, apadás 33, a pozsonyi egyetemen 151, növekedés 4. A műegyetemen 740, apadás 253, a jogakadémiákon 727, növekedés 84. Feltűnő a kolozsvári egyetem népességének a csökkenése.

A miniszterelnök Erdély felépítéséről. Az ujévi tisztelgések alkalmával gróf Tisza István nyilatkozott a háborus helyzetről s az oláh betöréssel kapcsolatban a következőket mondotta :

— De van egy másik vád is a román támadással kapcsolatban : az, hogy miért nem kezdtük meg korábban az evakuálást. Megvallom, ez is sok álmatlan éjszakát okozott nekem. De az evakuálásnak megkezdése, mikor mindenki tudta, hogy védtelenül áll a román határ, rettenetes pánikot, gazdasági pusztulást okozott volna és egyenesen hívó szózat lett volna a román árulóknak. Várnunk kellett, mig Románia elkészül. Tudtuk, hogy Románia nincsen készen és ha az orosz harctéren fentartjuk az egyensulyt, ki tudjuk verni Erdélyből a románokat. A támadás időpontjában tévedtünk és Erdély keleti és déli határterülete ellenséges kézre került — de ennek eredménye az a helyzet, amelyben Románia ma van. Túlerővel vivott gigászi harcban Magyarországnak ezt a határterűletét átmenetileg nem tudtuk megvédeni, ***de fel fogjuk építeni azt, amit ellenségeink szétdúltak, jobb, szebb életet teremtünk ott, mint volt.*** Azt hiszem, hogy mindazért, ami ott történt — pedig higyjétek el, hogy, ami abban fájdalmas. az nem fájhat jobban senkinek, mint ahogyan a mi lelkünk fáj — felemelt fővel vállalhatjuk a felelősséget.

Örömmel és megnyugvással vesszük ezt a hírt. A miniszterelnök kijelentése mindenesetre megnyugtat aziránt, hogy a kormány is gondozása

alá veszi a székelységnek ezt a háború-ütötte nagy sebét s a társadalom följajdulása után maga is érzi, hogy mivel tartozik annak a székelységnek, mely régi híréhez méltóan vérzett hazánk létéért és épségeért.

Gyászhirek. Folyóiratunk egyik szerkesztőjét súlyos csapás érte. Hosszú szenvedés után meghalt *Ilonka* leánya 18 éves korában mult évi dec. hó 19-én. Szelid, angyali jóságú, finom és érzékeny lelkű gyermek volt, maga a megtestesült jóság és szelidség, aki szerető szüleit és testvéreit életében csupán egyetlen egyszer búsította és szomorította meg, mikor az élet tavaszán itthagyta őket. Vigasztalást és enyhületet kivánunk a bánatos szülőknek, kiknek a kegyetlen sors csak megmutatta gyermekök lelke szépségét és jóságát és azután elvette tőlük, hogy örökre fájó tövist hagyjon szivökben. — *Pap Mózes* székelykeresztúri főgimnáziumunk igazgatója és neje a gyászos menekülés óta már harmadik gyermeküket veszítik el. A fájdalomtól sujtott szülők szíve elszorúl a nagy csapás alatt és bizó lélekkel fordulnak s velök mi is az Istenhez, hogy tőle hitet és erős lelket kérjenek és kérjünk a rettenetes csapások elviselésére. Mi magunk is bánatos lélekkel osztozunk nagy fájdalmukban. — *Özv. Kiss Mózesné, szül. Árkosy Rozália,* pipei nyug. unitárius lelkészné életének 87., özvegységének 33. évében Bányabükkön jan. hó 11-én csendesen elhunyt. Özvegységének hosszú idejét gyermekei és kedvesei szeretete tette elviselhetővé. — *Özv. Kovács Elekné,* szül. *Havadi Osváth Erzsébet* életének 58., özvegységének 6. évében jan. 15-én rövid szenvedés után Kolozsvárt népes családja és gyermekei fájdalmára elhunyt. Övéiért élt és küzdött s a halál kiragadta, mielőtt gyermekeit mind szárnyukra bocsáthatta volna. — *Székely Zsigmond* kálnoki unitárius lelkész életének 62. évében jan. 25-én meghalt. Egyházközségének hűséges, általános tiszteletben és szeretben álló lelki pásztora, egyenes jellemű, kötelességtudó, nemes gondolkodású ember. Csak nem rég is megható történeteket hallottunk arról, hogy gondozta az oláh betörés alatt nemcsak saját eklézsiáját és híveit, hanem a szomszédos egyházközségeket is. És íme, mikor együtt örvendhetne igazi pásztori munkája után a visszatértekkel, szive kihült és ajka elnémult. Az igaz emlékezete áldott.